

ISSN 0907 - 1385
ISBN 87 - 90520 - 15 - 7

Resume:

Dette arbejdspapir analyser hvordan natur optræder i TV-programmer. Henrik Juel, som er Ph.D. i filosofi og kommunikation, forsøger også at besvare spørgsmålet, hvorfor så mange mennesker i det moderne samfund synes at tilbede og foretrække natur som gennemformidlede oplevelser på TV. En analyse af den populære genre naturprogrammer giver vigtige spor til forståelse af fjernsynes egen natur.

Abstract:

This Working Paper investigates the ways in which nature appears on television programs. Henrik Juel, Ph.D. in philosophy and communication studies, also seeks to answer the question why so many people in modern society seem to adore and prefer nature as a thoroughly mediated television experience. An analysis of the popular genre of nature programs reveals important clues as to the general nature of television itself.

MENNESKE & NATUR

HUMANISTISK FORSKNINGSCENTER • ODENSE UNIVERSITET



MENNESKE & NATUR

ARBEJDSPAPIR 106



Henrik Juel:
Fjernsynets natur -
Den TV-formidlede naturoplevelse

MENNESKE & NATUR. ARBEJDSPAPIR 106 1997
Henrik Juel: Fjernsynets natur - Den TV-formidlede naturoplevelse

ISSN 0907 - 1385
ISBN 87 - 90520 - 15 - 7

Udgivet 26. juni 1997 af Menneske og Natur. Humanistisk Forskningscenter - Odense Universitet. Hollufgård, Hestehaven 201, DK-5220 Odense SØ. Tlf.: 65 95 94 93. Fax: 65 95 77 66. E-mail: humfo@dou.dk.

© Forfatteren og Menneske og Natur

Redaktion: Henrik Juel
DTP: Per Berg
Logo: Gunna Larsen
Tryk: Odense Universitets Trykkeri på 100% genbrugspapir

Menneske og Natur er et humanistisk forskningscenter ved Odense Universitet. Centret er oprettet af Miljø- og Energiministeriet og Statens Humanistiske Forskningsråd. I perioden 1992 - 1997 arbejder 10 - 15 forskere ad gangen med at kortlægge menneskets forhold til naturen gennem de seneste 200 år.

Man & Nature is a humanities research center at Odense University, Denmark. A team of researchers are working from 1992 to 1997 with cultural perspectives on the relationship between Man and nature. The project is financed by the Danish Research Council for the Humanities and the Danish Ministry of Environment and Energy.

FJERNSYNETS NATUR

DEN TV-FORMIDLEDE NATUROPLEVELSE

Henrik Juel*

Del I: Natur-TV som kulturprodukt

Næppe nogen anden større TV-genre er på en gang så traditionsrig, så populær, så udviklingseget - og samtidig så mediekritisk underbelyst - som naturudsendelserne. Hvad natur er, og hvad den ikke mere er, eller hvad den kunne være, når den præsenteres i TV, både i og uden for de erklærede naturprogrammer, er et forbløffende ubetrådt teori-område, som kun få medieforskere har spejdet ind over. Dette til trods for den provokerende kobling, som også titlen på nærværende arbejde forsøger at fremhæve, nemlig at TV-teknikkens og TV-kulturens domesticering af den rå, vilde og ubændige natur netop synes at rumme muligheder for en kritisk fremhævnning af TVs egen natur, dvs. mediets immanente tekniske og kulturelle historiske form og væsen.

Natur

Her er ordet *natur* allerede brugt i flere betydninger - ingen af dem er usædvanlige, og denne polysemi er normalt ikke problematisk. I hverdagen ved vi godt, hvor vi skal gå hen, hvis vi skal ud i naturen, og det overrasker os ikke, at natur kan vises i TV - typisk i natur-

*Henrik Juel (f. 1951), Ph.D. i filosofi og kommunikation, centerforsker 1993 - 1995 og forskningssekretær 1995 - 1997 ved Humanistisk Forskningscenter. Dette arbejdspapir udspringer af Henrik Juels projekt om den vilde natur i lyd-billedmediernes.

programmer. I TV-blade med tværgående oversigter optræder natur som en stor og selvfølgelig programkategori, og en enkelt kanal (Discovery) er kendt for at have specialiseret sig i noget med natur. Vi ved også, at når der tales om et medies eller en institutions *natur*, f.eks. TV's natur, så drejer det sig ikke om planter og dyr i TV-husets vindueskarme eller terrarier, men om noget i retning af TV's væsen eller essens.

Det er først når kravene til akademisk akkuratessse skrues i vejret, at ordet og begreberne „natur“ bliver drilske. I *Ordbog over det Danske Sprog* opregnes forskellige betydninger af ordet over 9 spalter, og for en umiddelbar læsning synes der derefter ikke at være meget tilbage i denne verden, som ikke kan henføres under begrebet natur. En af de ikke særligt skarpt afgrænsende definitioner lyder:

4.3) (del af) den mennesket omgivende ydre verden, betragtet som den verden, i hvilken menneskene færdes under aaben himmel (med skiftende præg efter årstiderne); den umiddelbart synlige del af jordoverfladen med dens forsk. bestandele (kløfter og bakker, søer og floder osv.) og tilhørende dyre- og planteverden, således som den ses henligge under aaben himmel og i nogen grad overladt til sig selv (*Ordbog over det Danske Sprog*, København 1933, bind 14.)

Filosoffen Hans Fink finder at der er mindst 5 grundbetydninger af natur som uophørligt væves ind og ud af hinanden. Dels den opfattelse af natur som stammer fra agerbruget, dels den opfattelse som stammer fra byen, dels religionens naturbegreb, dels videnskabens naturbegreb og endelig opfattelsen af natur som grænseløs, som Fink kalder „eftertankens naturbegreb“ (Hans Fink: Eftertankens Naturbegreb, i *Arbejdsrapport* nr. 4, Humanistisk Forskningscenter, 1992).

Dermed er også allerede angivet noget af det konfliktpotentiale, som ligger på lur i naturbegrebet. Der ses at være forskel på landboerens og byboerens perspektiv, på den religiøse og den videnskabelige forestilling, samtidig med at disse forskellige opfattelser udmærket kan være til stede samtidig i det enkelte individ - og måske indenfor en og samme sætning. Ligesom „den mennesket omgivende ydre verden“ næppe kan siges at henligge som oprindelig eller uberørt, så gælder det for naturbegrebet eller rettere naturbegreberne og naturforestillingerne, at også disse er præget af historiens og kulturens gang i en grad, som gør det nærliggende at påstå stik imod al naturfundamentalisme - og derfor også polemisk overdrevet - at natur er noget vi producerer.

Med en let omskrivning af en velkendt talemåde kan man sige, at man ved lyden eller blot synet af ordet „natur“ i teoretiske sammenhænge gør vel i at trække sin dialektiske revolver. Kun alt for ofte er ordet forsøgt brugt til en naturalisering, fundering eller forevigelse af noget, som rettelig burde kaldes kunstigt, relativt eller historisk. Men ligesom ordet kan indgå i en legitimerende, konservativ, fundamentalistisk eller facistoid diskurs, kan det også med passende retorisk finesse indgå i en destabiliserende, revolutionær eller udviklingsorienteret diskurs: institutioner ældes og dør, det er kun så naturligt.

Ikke kun som udtalt ord eller bevidst begreb spiller natur en rolle for den aktuelle meningsdannelse, debat og identitetsfølelse, men også som forestilling, som billede, som vision, som metafor, som symbol, og som led i en praktisk virksomhed, en æstetik og en holdningsdannelse. Man kan ved valg af beklædning udtrykke en klar holdning til friluftsliv og en evne til at skelne mellem syntetiske og naturlige materialer uden på noget tidspunkt at verbalisere de indbyggede forestillinger om natur. Man kan have et billede i sit indre af, hvordan man gerne vil have sin baghave til at se ud, nemlig som noget man så på TV, også selv om man aldrig får denne vision skrevet ned endsige realiseret mere end halv-

vejs. Natur er ikke blot et vitalt og aktivt begreb, og et meget flertydigt og omfattende begreb; det er også et begreb, som i vid udstrækning er associeret med forestillinger, billeder, symboler og visioner af ikke-diskursiv art.

I aktuelle debatter og polemikker kommer begrebet natur sjældent til orde på en så præcis måde, at det er til at få ram på - og det er måske meget heldigt. I al sin flertydighed er ordet uundværligt; det markerer en særdeles vigtig debatzone og forestillings-zone, og billedligt talt opfører begrebet sig ganske som en anden undvigende skurk fra det vilde vesten, som netop har sin styrke i alle de andre familiemedlemmer og håndlangere, som dukker op bagved parat til kamp. Jeg for min part kommer til at tænke på Adornos ikke-definitioner af filosofiens tungere begreber, og inspireret heraf kunne en ikke-definition af „natur“ følgelig lyde:

Det er blevet naturligt, at intet af det som har med natur at gøre er naturligt, hverken i den selv eller i dens forhold til helheden, ikke engang dens eksistensberettigelse... Naturen har sit begreb i den historisk foranderlige konstellation af momenter; det modsætter sig en definition (HJ frit efter T.W. Adorno: *Ästhetische Theorie*, Suhrkamp 1970/74, s. 9 og 11).

Måske er det nu kommet så vidt med den historiske konstellation af momenter, at det er blevet naturligt - i betydningen almindeligt og upåfaldende - at naturen kommer på TV. Og det siger, om ikke andet, så dog en hel del om kultur.

Naturbeherskelse og fjernsyn

Hvis der stadig findes naturfolk, som er så meget ude af trit med den moderne civilisation og dens tekniske apparater, at de ikke kender til

TV, så kan man forestille sig at sådanne naturfolk vil finde det højst besynderligt, at man kan få en flimrende og sydende udgave af noget omverden udstillet i en lille kasse, og at mange mennesker i den såkaldt civiliserede del af verden finder stort behag i at sidde og opleve dette gang på gang, også selv om de hverken kan lugte eller spise naturen i kassen eller for den sags skyld få noget ud af at skyde bare en lillebitte giftig pil efter nogle af de ellers mange gode spiselige dyr derinde. Hvorfor kigger og lytter de hvide mennesker dog efter sådanne afspejlinger og ekkoer af dyr og planter, når de alligevel hverken er til at indfange eller anvende?

Et svar på dette ikke helt seriøse spørgsmål kunne være, at vi i vores del af verden netop er så langt fra at være naturfolk, at vi blandt meget andet også er begyndt at producere nogle helt nye forestillinger om natur, herunder måske også meget naiv-romantiske forestillinger om naturfolk og om et oprindeligt forhold til naturen i en urtid, hvor der i øvrigt slet ikke var ure, men hvor man levede umiddelbart i og med og af natur. Sikkert er det, at vores nuværende forhold til natur ikke er ét og ikke er noget umiddelbart eller uformidlet. Og måske er det netop de mange former for distancering fra naturen, som i en slags modbevægelse fremkalder de følsomme og æstetiske naturdrømme, og som jo er indbygget i vores gennemsyntetiske praktiske liv, såvel som i vores naturvidenskabelige, strategiske og instrumentelle grundsyn.. Og set på denne måde bliver de naiv-romantiske idylliseringer af naturen som sofastykker og postkort og dyrefilm i TV til vidnesbyrd om en nagende dårlig smag og samvittighed. De færreste moderne mennesker får deres selvfølelse og identitet i jagten på føde i et direkte livtag med den levende grønne natur, men i fritiden myldrer de ud i det grønne for at stresses af og blive sig selv.

Det synes ikke vanskeligt at finde historiske belæg for en meget bred påstand om, at et nyt udviklingstrin i naturbeherskelse typisk ledsages

af en ny æstetisering af natur: evnen til at anlægge det rationelle blik modsvares af sansen for skønne natursyner, industri og romantik polariserer hinanden (for en socialhistorisk fortolkning af landskabsmaleriet fra renæssancen til impressionismen er dette et oplagt perspektiv). Natur bliver således spejl for et dobbeltblik af instrumentalisme og æsteticisme, naturbegrebet bærer en civilisatorisk konflikt med sig og kan finde udtryk i stadig nye dialektiske former. Hver gang den tekniske udvikling overhaler et traditionelt praksisfelt afsættes den nu forældede praksis først som håbløs gammel, men dukker snart efter op igen i en ny inderliggjort æstetiseret form som en længsel eller drømmeagtig og til tider kritisk vision. Et typisk eksempel kunne være traktorens overhaling af hestekraften i landbruget: efter en tid at have været håbløst forældet til praktisk arbejde dukker hesten igen op som fritidsforøjelse, som æstetisk nydelsesobjekt og som symbol for en mindre fremmedgjort produktionsform. Om det virkelig var bedre at pløje med heste, er uvæsentligt for princippet i denne mekanisme: Hvad udad tabes som praksisform, det vindes indad som æstetisk form. Jo mere rationelt naturbeherskelsen skrider frem, jo mere æstetisk følsomt genopstår naturen. Eller udtrykt på højde med almindeligt TV-pladder, så kommer der mere og mere natur i fjernsynet, jo mere vores syn fjerner sig fra naturen. Og det kan tilføjes, at jo mere naturgrundlaget synes at skride under de moderne skosåler, jo ivrigere reklameres der på TV for naturretigt fodtøj.

Nutidens syn på natur er et fjern-syn

Der er noget besynderligt deri, at vi finder behag i at se og høre natur via et tele-system, som netop ikke appellerer direkte til de øvrige natursanser: intet at lugte, smage eller berøre, ingen direkte kropsoplevelser. Man kan - i hvert fald rent indledningsvis - undre sig over, om det netop

er denne distancerede og hygiejniske oplevelsesmåde, som gør TV til en så kærkommen civiliseret aktivitet? Og det må bemærkes, at heller ikke måden vi ser og hører på, når vi mere eller mindre opmærksomt har disse sanser rettet mod TV-programmet, er helt den samme som måden vi ser og hører på, når vi går tur i parken (for nu ikke at sammenligne med den gang vi lå på lur med bue og pil bag en busk). Rum og tid er noget andet i og med TV-oplevelsen, og forskellen på natur-TV-oplevelsen og natur-oplevelsen uden TV er mere end blot fysiologisk eller perceptionspsykologisk; der er trods en vis lignen i det man ser og hører i de to tilfælde (TV versus natur) også tale om vidt forskellige praksisfelter og oplevelsesformer. Ser man en sulten and svømme rundt i sit stadig mindre ishul i søen, hjælper det ikke noget at smide brød hen på TV-apparates glasflade. Og skønt man kan finde på at sige, at en naturudsendelse om et bestemt ørkenområde i Australien var så godt fotograferet og så interessant fortalt, at det var *som at være der selv*, så er det nok mest noget man siger, uden nødvendigvis nogensinde at have været i Australien.

TV er i så høj grad blevet en „naturlig“ oplevelsesformidler, at det kan virke pedantisk at gøre opmærksom på så grundlæggende TV-træk som dette, at de transmitterede objekter ikke udsender lugte i stuen (TV-apparatet kan derimod godt lugte en hel), og at det er meget begrænset hvilke muligheder tilskueren har for at gribe ind i et fremvist forløb. Men for en generel fortolkning af natur-TV er det ikke uvæsentligt, for så vidt mange programmer netop balancerer mellem distance-ret naturæstetik og engageret handlingsappel. Og for en nærmere, metodisk analyse af et specifikt program er det netop den (om)formning af stoffet, som sker f.eks. via klipningens (unaturlige) spring i rum og tid, kamerabevægelsernes suggestive mimen af kropslige bevægelser (skønt man sidder stille), fortællerstemmens intonering af sin egen og lytterens position (uanset hvem man er) og alle de andre audiovisuelle

formtræk, som må fremdrages og så at sige „de-natureres“ for nærmere at kunne artsbestemme indholdet af natur-TV.

Og med en sådan denaturering af natur-TV skulle det blive muligt at få et nyt greb om, hvad der generelt er TVs natur.

Natur-TV og fritids-natur

Først vil jeg foretage en omtrentlig placering af TV's visning af natur set i forhold til hvordan vi ellers plejer at omgås og interessere os for natur. Altså en indledende fortolkning af det kulturelle eller samfundsmæssige mønster (eller kaos), som natur kommer til syne i, og som også må udgøre den - eller i hvert fald - én kontekst, hvori TV's naturprogrammer vises. Her undersøger jeg så at sige naturprogrammerne „udefra“. Senere vil jeg undersøge naturprogrammernes formmæssige træk, dvs. undersøge dem „indefra“.

For en generel orientering kan det være hensigtsmæssigt at skelne mellem arbejdssfærers naturrelation og fritidssfærers naturforbrug. Skellet mellem sådanne sfærer er selvfølgelig ikke skarpt eller udtømmende (endsige naturligt), men med henblik på en fortolkning af TVs naturformidlende funktion kan det - da TV-kiggeri typisk er et fritidsfænomen - være praktisk at fokusere på og sammenligne med fritidens øvrige naturforbrug eller naturkiggeri. Denne fritids-natur er den almindelige udendørs gå-tur-i-natur, den natur som man er ude i for at nyde mere end byde, eller som man er ude i af lyst mere end nød. Allerede ved sådanne formuleringer bemærkes det, at natur her på typisk vis bruges som et kontrastbegreb i forhold til noget andet og åbenbart mere kendt eller hjemligt: formuleringen „ud i naturen“ komprimerer en række meldinger om det historiske, geografiske og sociale udgangspunkt for en sådan aktivitet.

We still need to know more about ecotourism and its causes in everyday life (remember - it is not so much nature as society that has changed during the last ten years!) before we can say whether it is more of an escape than of a protest, with whom, where, when and why, or perhaps rather a pathological political disease of exclusive territoriality connected historically to many green and romantic movements ... (Jens Tonboe: *Ecotourists - Strangers in Everyday Life? Working Paper 45*, Humanistisk Forskningscenter, 1994, side 20)

Hverdagssprogets omtale af naturen som „derude“ henviser formodentlig til at vi selv plejer at være „inde“. Måske vil fremtidens sprogbrug begynde at referere til naturen som den „bag glasset“, eftersom vi jo til hverdag oplever naturen gennem en glarsude: vi ser ud gennem køkkenviduet, vi ser gennem bilruden eller togvinduet, vi ser ud ad kontorvinduet, vi ser på fjernsynsskræmen, og den natur vi ser der, ser vi måske sjældent som noget vi skal bruge til andet end til at dagdrømme i. Først når hunden skal luftes, når familien skal på tur i weeekenden, eller når vi får tid til en ferietur vover vi os ud på den anden side af glasvæggen.

Når jeg her kæder natur og fritid sammen er det ikke for at illudere en særlig systematisk deduktion, men for at lade naturbegrebet forsøgsvis gennemspille nogle modsætninger til arbejdsliv, byliv, kultur og civilisation. Dermed ønsker jeg at åbne for nogle mulige tolkninger af de aktuelle konkrete fritids-naturforestillinger. Der er tale om indledende sonderinger på et område, som kunne fortjene både en nærmere begrebsafklaring og empiriske undersøgelser.

Klart nok har vi mange andre interesser i natur som arbejdsfelt, forskningsfelt, transportfelt, noget vi spiser, noget vi drømmer om og så videre, med deraf følgende andre erfaringsformer og oplevelser og

tilbagekoblinger til vores egen ånd og krop (som igen er natur og så videre), men det er ikke den målrettede praktiske eller teoretiske bearbejdning af naturen som er i focus, når det gælder om at kunne se en vis parallel til oplevelsen af naturen i TV. I TV er der for det meste tale om underholdende, fortællende og måske holdningsbearbejdende programmer, som synes at relatere sig mere til en almen og fritids-betonet - og i en vis forstand kulturel - interesse end til en specifik erhvervsmæssig. Ganske vist findes der programmer, som kan have direkte økonomisk eller faglig interesse for folk med „naturerhverv“ som landbrug, gartneri, fiskeri osv., men det turde være tydeligt, at TV satser mere på andre aspekter af seernes tilværelse end det for seerne direkte indtægtsgivende.

Karakteristisk nok formuleres selv udsigterne for vejret, som ellers turde have en vis erhvervsmæssig og økonomisk betydning for store dele af samfundslivet, for det meste som henvendelser til fritids-danskere. Man skulle tro at vejret som naturgrundlagets fremtrædende skikkelse ville blive behandlet som hørende til produktionslivet, men en nærmere analyse af vejrudsigternes formelle træk og struktur, som på de danske kanaler stadig er forbløffende ens, viser tydeligt at programmerne er tiltænkt rekreationssiden af seerne.

TV-programmer som handler om fødevareproduktion, rumfart eller fødselsforberedelse har alle noget med natur at gøre, omend de tematisk befinder sig noget i periferien af, hvad man normalt vil kalde naturprogrammer. Men også her er der primært tale om seerinteresser som hører fritiden til mere end arbejdet. Medieforskere, naturfotografer og reklamekonsulenter kan have direkte erhvervsmæssige interesser i at se på naturprogrammer, men en sådan specialiseret receptions-måde kan næppe betragtes som central eller paradigmatiske. At se TV på jobbet eller undervejs i bilen er ikke særlig almindeligt - slet ikke sammenlignet med radioens eller walkman's eller mobiltelefonens

sameksistens med arbejds- og transportlivet. Foreløbigt må det derfor være rimeligt at antage eksistensen af og undersøge arten af koblinger mellem fritids-natur og fritids-natur-TV.

Dansk fritid

Nu er der faktisk lavet visse undersøgelser, som forsøger at sætte tal på danskernes kultur og fritidsinteresser. Det man primært forsøger at opgøre er den tid, som bruges på de forskellige aktiviteter. Det turde sige sig selv, at der hermed ikke er sagt noget om den intensitet hvormed man deltager, f.eks. kan man være en meget engageret kirkegænger eller man kan sødt hensove størstedelen af tiden på kirkebænken. Og mens nogle sidder andægtigt og opmærksomt foran TV-skærmen, kan andre være optaget af samtidig at tale i telefon, spise, pille tæer osv., måske for dog at have noget fornuftigt at tage sig til, mens flimmeren i øvrigt kører. Men der findes altså en opgørelse udsendt af Danmarks Statistik for Kirkeministeriet, Kulturministeriet og Ministeriet for Kommunikation og Turisme i september 1993 (*Dansk kultur- og mediestatistik 1980 - 1992*) hvoraf det fremgår, at kirkegang ikke hører til danskernes hyppigste fritidsbeskæftigelser. Mens 90% af den voksne befolkning er medlem af folkekirken, er det kun 53% der svarer, at de går i kirke, heraf 31% kun til højtidene, og kun 3% går i kirke mindst 1 gang om måneden.

Sammenligner man nu dette med danskernes tidsforbrug foran TV-skærmene og derefter med naturprogrammernes andel af sendetid og seertid, så får man måske et fingerpeg om, hvorvidt danskerne er ved at skifte religionspraksis fra den folkekirkelige kristendom til den TV-formidlede naturreligion. Statistisk set er der nemlig visse belæg for den magiske naturpanteismes opkomst/genkomst også uden om TV-mediet. I en større sociologisk undersøgelse af danskernes omgang med skovene kan N. Elers Koch konkludere:

Omkring 90% af den danske befolkning i alderen 15 - 76 år er på en kortere eller længere tur i skoven mindst én gang om året. En fjerdedel kommer højst fire gange årligt på skovbesøg, mens en anden fjerdedel i gennemsnit er i skoven mindst én gang hver anden uge. Det gennemsnitlige årlige antal skovbesøg pr. individ ligger på ca. 33. ... den såkaldte *median-dansker* - kommer ca. 11 gange om året i skoven.

I gennemsnit anvendes der ca. 60 timer årligt pr. individ på skovbesøg. *Median-danskeren* (den „almindelige“ voksne dansker) bruger omkring 30 timer. ... Mere end 9/10 af befolkningens skovanvendelse har udelukkende fritidsformål for øje og under 1/2% finder sted i udlandet. (N. Elers Koch: *Skovenes Friluftsfunktion i Danmark*, 1. del, *Befolknings anvendelse af landets skove*, Særtryk af Det forstlige Forsøgsvæsen i Danmark, beretning nr. 294, bd. XXXV, h.3, 1978, s.349)

Da undersøgelsens resultater støtter sig på oplysninger fra 1977, kan de nok ikke uden videre overføres til i dag, men en væsentlig delkonklusion ser ud til stadig at gælde, især ved sammenligning med førnævnte opgørelse fra Danmarks Statistik, nemlig at

skovene tiltrækker en betydeligt større *andel* af den voksne danske befolkning end biograferne, bibliotekerne, sportspadserne, kunstudstillingerne, teatrene, voksenundervisningen og koncertsalene (og kirkerne, kan jeg tilføje, HJ). Skovene anvendes desuden i et større *tidsmæssigt omfang* end disse andre fritidstilbud. Besøgskontakt med familie og venner, fjernsyn, læsning og afslapning (hvil) beslaglægger derimod en større andel af fritiden end skovbesøg. (ibid. s. 349-350)

En nyere undersøgelse sammenkæder direkte natur og fritid:

Den megen sammenhængende fritid og den øgede velstand har kraftigt udvidet mulighederne for aktiviteter i fritiden. Med den følger også muligheden for en tiltagende brug af og slid på naturen. (*Tal om Natur og Miljø 1994*, Danmarks Statistik; Miljøministeriet, Miljøstyrelsen; Miljøministeriet, Skov- og Naturstyrelsen)

Hervil jeg lige indskyde, at problemet med det tiltagende slid på naturen muligvis kunne imødegås ved at nøjes med TV-besøg i de berørte (og altså så relativt uberørte) områder! Men der er foreløbig ikke meget der tyder på - omend det er vanskeligt at kontrollere - at TV reportager ligefrem mindsker interessen for de formidlede naturområder. Det er almindeligt kendt, at f.eks. sjældne ornitologiske iagttagelser ikke skal offentliggøres med alt for præcis lokalitetsangivelse - ellers synes alt man derefter kan få i kikkerten at være andre folk med kikkerter. Undersøgelsen fortsætter:

I december 1993 havde 45 % af den voksne befolkning (16 - 74 år) gået en tur enten i skov, park, det åbne land eller ved stranden inden for den seneste uge. Kun 4 % af befolkningen bruger aldrig naturen på denne måde. 61% har været en tur i skoven inden for den sidste måned og 45% har været i det åbne land eller ved stranden. (ibid.)

Hvis man i en lidt friere fortolkning at statistikkerne forfølger sammenligning mellem kirke og skov kan man altså hævde, at der om søndagen er flere der går ud i skoven end ind i kirken (men - og det tages op nedenfor - endnu flere ser TV). Og medregner man udover skovbesøg også alle de andre fritidsprægede udendørsaktiviteter så som kondiløb, cykelture og familieudflugter i naturområder i bred forstand (grøftkant, strand, parker osv.), så bliver det et muligt billede - hvis jeg må spørge

lidt med en kvalitativ fortolkning af tidsforbruget - at mens den folkekirkelige religion mister grebet om både vores sjæl og krop, så åbner naturreligionen i disse år sit paradys for os.

Naturen er god for kroppen, for sjælen og for børnene, siger vi, og de religiøse overtoner klinger med. Det synes en profanering at skulle argumentere nærmere for at naturen er stor og god og altfavnende; naturen forventes at tage vel imod og forstå alt, også de trampende børn og de flossede sjæle. Vi søger ud i naturen når vi skal overveje eksistentielle spørgsmål og træffe vores livsvalg, vi mediterer hellere i skoven end i kirken. Den ånd, som måske har forladt os i hverdagens kontorer og institutioner, forsøger vi at genfinde i mosen og i engen. Vi fornyer os ikke via den kirkelige altergang, men ved at hegle kroppen igennem med sportens og motionens friluftsruter. Vi restituerer os til en ny og syndig-usund hverdag ved at spise naturrigtigt og økologisk i det grønne. Fiberbrødet og grovbollen har afløst nadverens blege oblater. Naturpanteismen er over os og i os - og hvem ved, måske er det en bæredygtig religion?

Dansk TV-forbrug

Imidlertid er den religiøse tykning af forbruget af fritidsnatur langt fra den eneste mulige; der kan angives andre ganske jordnære motiver, så som at frisk luft er sundt, eller at det er rart at komme hjemmefra. Nedenfor skal jeg udbygge sådanne motiver, men først må det til det religiøse naturdyrkelses-motiv bemærkes, at som ved andre religioner kan der spores visse uoverensstemmelser mellem det indre og det ydre: sjælen er redebon, men kødet er skrøbeligt. For skal vi være ærlige, så er det med at gå ud i naturen jo mest noget vi snakker om, at vi gerne vil have tid til. Hvorimod det at se fjernsyn er noget, som vi snakker om at bruge mindre tid på - men som vi faktisk bruger mere og mere tid på.

I perioden fra 1980 til 1992 er det daglige tidsforbrug foran fjernsynsskærmen således vokset med en time per person ifølge Gallup (fra ovennævnte Dansk kultur- og mediestatistik, s. 12). Statistisk oplyses endvidere, at gennemsnitsforbruget per voksen dansker nu er 2 1/2 times TV. Denne størrelsesorden bekræftes af en undersøgelse fra 1993 (*TV-meterundersøgelsen i Danmark*, Årsrapport for 1993, udarbejdet af Gallup A/S). Man skal dog være opmærksom på at der er tale om meget gennemsnitlige tal, f.eks. er der store sæsonudsving. Man skal i det hele taget være meget forsigtig i omgangen med sådanne rent kvantitative opgørelser. Den førnævnte ministerielt udsendte redegørelse bevæger sig således på kanten af det misvisende når den rask væk skriver „Der er ikke nogen særlig forskel på kønnenes tv-vaner ...“ (op. cit. side 12). For selv om der ikke skulle være den store kvantitative forskel i tidsforbrug, så tyder andre undersøgelser på at der er kvalitativt vidt forskellige måder at se og opleve på, og nogle af dem kan meget vel være kønsrelaterede. Grundlæggende fungerer TV i en social virkelighed med visse gængse holdninger, normer og oplevelsesmåder, og således „... bliver TV-mediet indpasset i den allerede eksisterende sociale organisme, som familien udgør for de fleste mennesker.“ (Klaus Bruun Jensen (m.fl.) *Når danskerne ser TV*, Samfundslitteratur, 1993, s. 63).

Måske lidt overraskende oplyses det videre samme sted (den ministerielle s. 12), at børn faktisk bruger mindre tid foran fjernsynet end de voksne, og at ældre ser mest TV. Ældre ser således i gennemsnit mere end 3 timer, mens børn i alderen 4-11 år i gennemsnit ser godt 1 1/2 time dagligt. Dette synes ikke at forhindre voksne eller ældre i at udvise større moralsk bekymring, hvad angår børns overhåndtagne TV-forbrug, end hvad angår deres eget.

Natur-TV og seermålinger

Sammenholder man nu disse statistiske oplysninger med naturprogrammernes hyppighed og faktiske seertal, så begynder der at komme hold i en påstand, som jeg ellers først noterede mig som en vittighed, nemlig at *naturen er bedst på TV*. De senere års TV-meterundersøgelser giver på deres specielle præmisser et ganske klart billede af naturprogrammernes placering rent kvantitativt i forhold til andre programmer. Både hvad angår rating, share og vurdering (som her er baseret på en kvantificerbar pointgivning) ligger de programmer, som er kategoriseret som naturprogrammer, ganske højt i forhold til andre programmer, ligesom også naturserierne synes at være en rimelig investering for TV-kanalernes programlæggere, som kan have mange grunde til at skele til tallene. Generelt kan man sige, at mange danskere ser natur på TV, at naturprogrammerne har stor gennemslagskraft i forhold til andre programtyper som afvikles samtidig på andre kanaler, og at naturprogrammerne vurderes meget positivt af seerne mens de ser.

Natur - eller noget der ligner - optræder også som kulisse, som tema eller som argument i mange TV-reklamer, og det vil næppe være forkert at betragte disse gennemarbejdede og omkostningskrævende produkter som gennemgående meget følsomme og meget tydelige popularitetsbarometre. Dertil kommer at mange forskellige varianter af temaet natur dukker op i andre typer programmer end de egentlige naturprogrammer: i nyhedsudsendelser refereres til naturkatastrofer, miljøkonflikter og til vejret. I orienterings- og debatprogrammer dukker naturen op som et for tiden meget grønt emne i stadig vækst; i spillefilmene kan man se stadig flere gennemspilninger af naturtemaer, direkte og indirekte, aktuelt og historisk.

De fleste danskere vil formodentlig hævde som noget selvfølgeligt, at de så langt foretrækker at opleve naturen selv frem for at se den på TV. De statistiske oplysninger om danskernes faktiske tidsforbrug på henholdsvis natur og TV-formidlet natur rækker noget ved denne selvfølgelighed, omend det jo stadig er usikkert at sammenligne direkte mellem to så forskellige og vanskeligt afgrænselige fænomener. Gåturen i skoven er noget andet end naturprogrammet; de færreste naturprogrammer forsøger da også at efterligne en almindelig gåtur i skoven. Samtidig synes natur-TV næsten at foretrække at komme steder hen, hvor publikum normalt ikke kommer, nemlig til eksotiske egne, tæt på vanskeligt observerbare fænomener, osv. Kameraets oplevelser synes at kunne blive en erstatning for tids- penge- og strabadskrævende rejser og en public service-hjælp for de gangbesværede, hvis man vil tolke det positivt; men negativt kan den samme tendens udlægges som storbymenneskets totale fremmedgørelse fra sit eget miljø.

Kritiske røster har hævdet, at kommende generationer primært vil kende naturen fra TV (se Jørgen Steen Nielsen: *Balladen om Livet i Naturen - Naturen i Livet*, Friluftsrådet 1993, s. 17), og man kan forestille sig at de derfor vil være mere fortrolige med løver og tigre end med harer og gråspurve, idet det nemlig forudsættes at udbuddet af naturprogrammer fortsat vil være afhængig af hvilke TV-programmer der sælges bredest og dermed billigst på det internationale marked. Og det er fortsat programmer med store bløde, pelsede og lidt farlige dyr. Produktionen af mere lokalt orienterede danske eller nordiske naturprogrammer bremses tydeligt af den internationale markeds mekanisme, som favoriserer de spektakulære og bredt fascinerende programmer, som både emnemæssigt og formmæssigt holder sig til vante skemaer.

Tænker man på de moderne billedmedier generelt og på de populære video- og computerspil, som nu rent tidsmæssigt fylder en stadig større del af børns og unges medieforbrug (hvilket selv uden statistisk

materiale turde være en sikker formulering), og som på produktions-siden nu har overhalet biograffilmene i økonomisk betydning, så kan man måske begynde at forestille sig, at kommende generationer vil være mere fortrolige med ildsprudende drager og dinosaurer, end med firben og mus.

Imidlertid er det næppe størrelsen af tidsforbruget alene som afgør, om man får mest ud af den mediefornidte natur eller af „live-naturen“ - og man kan i hvert fald ikke ud fra statistikkerne alene se, hvad folk faktisk får ud af de forskellige aktiviteter. Selv om vi ved, hvor mange i en given aldersgruppe inden for husstande som besidder egen elektrisk boremaskine, der faktisk ser et givet natur-program, og hvor positivt de på seertidspunktet bedømmer det på en skala fra 1 til 5, så ved vi dermed ikke, hvad de får ud af programmet: hverken hvad de tænker, føler og oplever, mens de ser det, eller hvad de får ud af det på et senere tidspunkt. Kan et naturprogram ændre ens holdning til at købe økologiske produkter så meget, at man faktisk ændrer forbrugsmønstre? Kan en hel serie naturprogrammer få en person til at skifte politisk parti? Kan en enkelt episode med en korsedderkop få en præst til at blive svag i troen, en forbryder til at forbedre sig og en elsker til at blive jaloux? Effekter af denne type er meget mulige, men stort set umulige at påvise videnskabeligt.

Medieforskningen er generelt afvisende over for de mere banale effekt-forestillinger at typen: voldsfilm gør ungdommen voldelig, så hvis spørgsmålet er det mere komplicerede, hvilken effekt forskellige typer natur og naturprogrammer har, så må svaret også blive meget forsigtigt. I denne forbindelse kan nævnes, at TV ofte betragtes som en meget flertydig eller åben „tekst“, at seerne er meget forskellige, at reception snarere foregår som en art forhandling end som en art hjernevask, at TV fungerer som et medie hvori der typisk er ringe indlevelse (sammenlignet med biograffilm), samt at seerne er yderst selektive og svært

påvirkelige. (Barbara Gentikow, *Virker utenlandsk TV ødelæggende på nasjonale identiteter?* Foredrag på Nordiske TV-dager, Bergen, juni 1994, side 18)

Natur, kultur og metode

En direkte sammenligning af en TV-formidlet naturoplevelse med en ikke TV-formidlet naturoplevelse kan vel slet ikke lade sig gøre - i hvert fald ikke som et empirisk videnskabeligt stykke routinearbejde, men højst som tankeeksperiment. Man kan ganske vist forestille sig, at man lader et udvalgt publikum se et naturprogram om den jydsk hede, og bagefter lader det samme publikum - eller et andet - gå en tur på heden, hvorefter man interviewer dem grundigt, måler deres blodtryk, osv. Men hvad nu hvis det regner eller man bliver træt på halvvejen? Må der være klip i TV-programmet eller skal det være direkte sendt fra et håndbåret kamera - og hvilken optik må benyttes? Det bliver et åbent og ufremkommeligt spørgsmål, hvor meget vandreturen og TV-programmet skal ligne hinanden, for at man kan tale om en „direkte“ sammenligning, men netop derfor kan man omvendt konstatere, at det at se TV er noget andet end at spadser på heden.

Følgelig er det næppe heller videnskabeligt uproblematisk at ville simulere naturoplevelser via en skærm for så bedre at kunne teste de stillesiddende forsøgspersoner med måleudstyr eller spørgeskemaer med henblik på at højne den planlægningsstrategiske viden. Heller ikke selv om der rent forvaltningsmæssigt kan næres hede ønsker om et sådant videnskabeligt prioriteringsinstrument i forbindelse med f. eks. rekreative områder. Derimod kan det være værd at forsøge nogle kvalitative humanistiske overvejelser over netop de kvalitativt forskellige former for brug og oplevelse af „natur“ som her må være på færde.

Forud for enhver fornuftig receptionsundersøgelse eller sociologisk eller psykologisk test må der nødvendigvis finde nogle fortolkende

overvejelser og udkast sted - ellers vil man ikke vide, hvad man er på jagt efter, eller hvordan man skulle tale om, hvad man er på jagt efter. Hvad enten man går ind for statistisk bearbejdning af spørgeskemaer eller for kvalitative dybedeinterviews med udvalgte respondenter, så indrammes hele processen - hvis den skal være en fornuftig aktivitet - af overvejelser, begrebsanalyser og fortolkninger, som ikke selv er af rent kalkulerende art.

En af vanskelighederne ved en test på den her skitserede problemstilling vedrørende motiverne til at se natur på TV ville i øvrigt være, at folk måske ikke bryder sig om at blive påduttet for eksempel religiøse eller metafysiske motiver af en interviewer eller et spørgeskema, ligesom der ville være allehånde begrebslige og metodiske uklarheder på spil: hvad er egentlig en religiøs eller metafysisk interesse, kan den kombineres med en biologisk videnshunger og en almen trang til underholdning, hvor går grænserne herimellem osv.?

Dertil kommer, at det særlige ved oplevelsen af natur måske netop kan være af en sådan æstetisk egenart, at det ikke rigtigt lader sig udtrykke hverken i hverdagsfraser eller i klare videnskabelige kategorier. Hvis naturoplevelsen også har dette særlige „jeg ved ikke hvad“ over sig, som man har talt om i kunstforståelsen, så har den metodiske research et problem. For selv om man forudsætter, at folk gerne vil svare - og svare oprigtigt - på det man spørger om, så er det ikke sikkert, at hverken den svarende eller den spørgende besidder et udtryks-potentiale, som kan matche en overvældende, raffineret eller uudgrundelig naturoplevelse. Sagt på almindeligt dansk: man mangler ord.

Det mindste græs jeg undrer på
i skove og i dale,
hvor skulle jeg den visdom få,
om det kun ret at tale?

Hvad skal jeg sige, når jeg ser,
at alle skove vrimle,
de mange fuglesving, der sker
op under Herrens himle?

Hvad skal jeg sige, når jeg går
blandt blomsterne i enge,
når fuglesangen sammenslår
som tusind harpestreng?
(Brorson, „Op, al den ting“)

Men samtidig er det klart - i hvert fald hvis man er vant til at betræde metodeteoriernes hermeneutiske cirkler - at fornuftige fortolkninger ikke finder sted uden materiale, uden erfaringer eller - om man vil - ikke uden en vis empiri. Man kan f.eks. ikke give sig til at fortolke TV-forbrug som hørende til i folks fritid, hvis man ikke allerede har gjort visse iagttagelser, man er nødt til at kende eksempler på folk, TV og fritid. Analyserende og syntetiserende bevægelser supplerer her hinanden.

I den humanistiske medieforskning er *fortolkningen* central, og forskerens subjektivitet erkendes som en vigtig del af denne fortoltningsproces. Analysens troværdighed og kvalitet afhænger af, i hvor høj grad forskeren evner at sandsynliggøre sammenhængen mellem det konkrete objekt - teksten - og det anvendte teoriapparat. (Tove Arendt Rasmussen: *Kvalitativ mediesociologi - målsætninger og metoder*, fra *Reception af levende billeder*, red: Lennard Højbjerg, Akademisk Forlag, 1989, side 124)

Derfor er der næppe grund til at grave sig ned i metodespørgsmålene som var man part i den forhåbentlig snart overståede skyttegravskrig mellem sociologisk og humanistisk metode, kvantitative eller kvalitative tilgange, eller mellem receptionsempiri, medieetnografi, indholdsanalyse eller semiologi. Det turde vel endog være tilladt at arbejde på et refleksivt niveau, som ikke benytter en specielt afgrænset metode, men snarere hermeneutisk oparbejder foreliggende teori, begreber og empiri såvel som fornemmelser og egne erfaringer af tidens tendenser i et og samme projekt. Resultatet heraf kan kaldes en essayistisk produktion, hvor der er tale om formuleringsforslag, sigtepunkter, udkast til sammenhænge, forklaringer og perspektiver, hvilket man så enten kan opfatte som kulturanalytik og tilstrækkeligt tankevækkende i sig selv eller som mulige udgangspunkter for en nærmere og måske mere metodisk undersøgelse. Eller som man helt kan forkaste.

Hvilken konkret fremgangsmåde man vælger legitimeres ikke på forhånd af en abstrakt instans til fremme af „rigtig“ videnskab eller metode, men legitimeres alene ud fra emnets karakter og den kommunikationssituation, som resultaterne skal indgå i. Det er værd at huske, at også medieforskning, som skal lægges frem for andre, det være sig som faglig artikel til kolleger eller som kulturindlæg i en avis, selv udgør en form for kommunikativ handling, og at den benyttede form derfor helst skal passe til både afsender, emne og modtager.

Derfor er kulturanalysen altid en satsning, der må legitimere sig ud fra, at der er nogle, der genkender eller an-erkender disse erfaringer og erfaringsformer. Eller kulturanalysen er i det mindste afhængig af, at iscenesættelserne udfordrer til en diskussion af erfaringer og erfaringsformer. Kulturanalysen er et slag i det spil, der samtidig spilles. Den sætter til stadighed sig selv på spil. Det er præcis i denne udfordring, at kulturanalysen kan gøre sig gældende. (Ove Christen-

sen: *Narrativ Kulturanalyse, Kultur & Klasse, Kritik og Kulturanalyse*, nr. 76, 1994, side 142)

I første omgang vil jeg forsøge at indsætte receptionen af TV's naturprogrammer i en sammenhæng med den øvrige og ikke-medieformidlede reception eller produktion af natur primært forstået som fritidsnatur. De forskellige motiver til relation til, eller interaktion med natursiden vil jeg her ordne efter en slags nærhedsprincip, idet jeg først vil se på natur i forhold til egen krop og sundhed, dernæst det socialt nære, så det socialt noget fjernere, og endelig det teoretiske og det metafysiske-religiøse perspektiv. Med denne særlige opdeling, som ikke gør krav på andet end midlertidig status, ønsker jeg bl.a. at opbløde den mere traditionelle, meget grove og meget mangelfulde inddeling af TV-udbyttet i information og underholdning. Den tvedeling finder jeg for primitiv, for kliche-præget og for blokerende for reel indsigt. Hvorfor skulle blive klart efterhånden.

Jeg forsøger altså ud fra nogle forholdsvis løse beskrivelser og fortolkninger at indkredse forskellige former for aktuelle fritidsmæssige interaktioner med naturen for derudfra at få en første forståelse af interaktionen med TV-naturen. Senere (i Del II af „Fjernsynets Natur“) vil jeg tage udgangspunkt i den konkrete formgivning af naturen i TV for at se, hvad det har at sige om den øvrige kulturelle og sociale sfære. Groft sagt begynder jeg altså med at analysere TV's naturindhold „udefra“. Senere vil jeg analysere TV's natur „indefra“, fra dets egen formgivning.

Kroppen som medie

Mange motiver, mange grunde og mange former for udbytte kan der være ved at gå ud i det grønne - eller ud i det fri - som natur også kaldes med karakteristiske adjektiver. Nogle motiver og interaktionsformer

kan være i indre konflikt eller bero på tvivlsomme antagelser: umiskendeligt er det at natur for tiden gennemgående betragtes som noget, der overvejende er godt i sig selv og godt for mennesket, ikke mindst for menneskets krop.

Det betragtes som sundt og godt og rigtigt at dyrke den natur, som er ens egen krop - dog underforstået ikke således, at man overdriver denne selvdyrkelse i alt for narcissistiske eller facistiske former. Kropsdyrkelsen skal helst være socialt afvejet og ikke sigte på indadvendt sexualitet eller usportslig vold mod sagesløse. Og dog må det nævnes, at avancerede former for sexualitet og kroppsdyrkelsede synes fascinerende, om ikke andet så i medierne, ligesom mere eksotiske former for risiko-sport og ekstrem-naturdyrkelse: bjergbestigning, dybvandsdykning, luftakrobatik og diverse dumdristige udfoldelser i fri natur. Suset og grænserne for det kropslige fascinerer og kan søges tolket som tidstypisk symptom - måske som en jagt på identitet, grænser og retning i en tom og udflydende tid - eller som en tilbagevendende eller vedvarende mode, det vil sige som slet og ret menneskeligt.

Normerne for hvad der er sund og god og naturlig kroppsdyrkelse er tydeligt stemplet af kultur, køn, klasse og hvad man ellers kan opdrive af historiske og sociale kategorier. Velkendt er det, at man kan se en sammenhæng mellem idealerne om kropslig sundhed og arbejdsmarkedets krav: man behøver ganske vist ikke være fysisk stærk for at kunne passe moderne kontorarbejde, men man skal helst se veltrimmet ud og give indtryk af veloplagt friskhed, flexibilitet og sejhed, frem for at minde om nedslidning, ælde, sygdom og død. Og nu som før skal man helst ligne de andre.

Det i denne sammenhæng interessante er, at dyrkelsen af kroppens natur i høj grad kædes sammen med dyrkelsen af den ydre grønne natur: kondiløb i skoven forstås umiddelbart som en mere rig og rigtig oplevelse end kondiløb på båndmaskine indendørs. Kropstræningen

forstås måske som en slags nødtørftig erstatning for de egentlige, naturlige eller oprindelige kropslige udfoldelser, eller når det går højt som en særlig positiv æstetisk frisættelse af rationelt set forældede kropsdyder. Også sociale dyder værdsættes, kammeratskab og „sund“ konkurrence, i det hele taget indgår mange motiver og ideologier i kroppsdyrkelsen, men det er i dag en temmelig alment akcepteret og selvfølgelig opfattelse, at frisk luft og motion i det grønne, samt en „naturlig“ kost med økologisk frugt og grønt, er godt, kort sagt, at natur, er godt for kroppen. (Se herom Signe Møllemegaard: Sundhedens kosmologi - Oplysning om sundhed set i et historisk perspektiv. *Arbejds-papir* 95, Humanistisk Forskningscenter 1997).

Opfattelsen, at naturen er helsebringende og på mange måder gavnlig for kroppen, er en meget bred opfattelse, som ikke kun ligger til grund for visse (historiske og) moderne former for sport og idræt, men som også kan genkendes i mange former for friluftsliv og naturturisme - samt i en omfattende kommercialisering af de forskellige grønne tendenser. Og det er ikke svært at forestille sig indere modsigelser inden for en så bred opfattelse. Men i denne sammenhæng, hvor jeg leder efter meget almene motiver, som måske og måske ikke kan være oplysende for brug af natur sammenlignet med brug af natur-TV, kan et standardeksempel være spadsereturen i skoven. Denne rolige motion i frisk luft og grønne omgivelser betragtes alment som en - for de fleste mennesker - god kroppsaktivitet. Dette virker helt selvfølgelig, men det bliver samtidig klart, at der netop med hensyn til den involverede kropslige aktivitet må være afgørende forskel på brugen af natur og brugen af natur-TV. Også natur-TV-kiggeren har en krop, som på visse

måder er involveret i aktiviteten. Men om det er kropsligt sundt at se natur-TV er tydeligvis et noget andet spørgsmål.

*Natur er godt for kroppen
Natur-TV er usundt for kroppen*

Hvis natur-TV skal siges at være godt for kroppen, så må det forudsætte, at afslapning er godt og at naturprogrammerne ikke er alt for anspændende. Ikke sjældent benyttes TV-apparatet som en slags elektronisk pejls, som kan ledsage fordøjelsesaktiviteten med harmløs knitren. Muligvis kan meget dramatisk fortalte programmer, som iagttages med forhøjet puls, adrenalin-udløsning og tilbageholdt ånde, siges at have en vis motions-effekt, men særlig sundt er det næppe. Er fjernbetjeningen blevet borte kan ihærdig manuel kanal-rundfart også give en vis motion.

Frisk luft hører til sjældenhederne i TV-stuen ligesom en kombination med motionsredskaber eller andre bevægelsesmuligheder forekommer uudnyttet. Tværtimod synes natur-TV regelmæssigt at blive indtaget sammen med store doser tobaksrøg, kaffe, kage, alkohol og slik. Såfremt der indtages anden føde samtidig med TV-kigningen (TV-dinner) synes denne føde at høre til den mest forarbejdede og denaturerede. Formodentlig ser mange mennesker TV samtidig med at de spiser for lettere at kunne abstrahere fra madens kvalitet. Andre har det omvendt og abstraherer via sideløbende aktiviteter fra TVs kvalitet eller forsøger at presse mere livsindhold frem ved en generel aktivitets-accelerering. Man bør i det hele taget ved en analyse at TV-programmer være opmærksom på, at de sjældent kommer til at stå som eneobjekt for en opmærksom idealseer. Hverdagsseeren gør også alt muligt andet; og det er sjældent særlig sundt.

Således sat på spidsen synes natur-TV at være alt andet end godt for den natur, som vores krop udgør. Men retfærdigvis bør det nok tilføjes, at naturprogrammer formodentlig også kan inspirere de ellers passive tilskuere til på andre tidspunkter at dyrke forskellige helsebringende aktiviteter. En mulig alternativ måde at genreopdele naturprogrammer på kunne netop være, om de indeholder direkte aktivitetsforslag, som f. eks. årstidens havearbejde eller en specifik naturvandlingsrute, eller om de kun meget abstrakt opfordrer til aktivitet (nogen bør gøre noget ved forureningen af danske vandløb) eller helt stiller sig tilfreds med passive seere.

Sjælen i naturen

Idet jeg følger en gammel opdeling af mennesket i krop og sjæl (og ånd, som kommer senere) kan jeg sige, at det også er en almindelig opfattelse, at natur er godt for sjælen. Dette skal forstås på den måde, at natur i bred forstand, især som den rolige, måske idylliske eller storslåede naturudsigt, synes at have en positiv indflydelse på betragterens sind eller følelsesliv. I denne opfattelse af naturen som sjæle-afbalancerende (eller mentalhygiejnisk) faktor fokuseres klart nok på natur som harmoni, liv, organisk frodighed, cyklisk genkomst, stabilitet og ur-grundlag mere end natur betragtes som hjemstedet for kamp, død, forrådnelse og ubændige excesser.

At værdsætte naturen har i hvert fald i et par hundrede år været tegn på en god karakter og er det stadig. I avisernes kontaktannoncer er det i den grad blevet en kliche at anføre, at man er glad for naturen, at man må formode, at anførte man det modsatte, ville det give langt større opmærksomhed, omend man nok også ville blive mistænkt for at være småpervers.

Vejrets, døgnets og årstidernes vekslen synes alle at have en vis indflydelse på humøret, og skønt det er velkendt, ikke mindst fra

litteraturen og filmen, at naturfænomener også kan forstærke mere negative følelser som melankoli, jalousi, had, nervøsitet, angst og selvmordstanker, så synes den almindelige hverdagserfaring at være, at natur stemmer os mildere og venligere, problemerne sættes i perspektiv og formindskes, iagttagelsen af planter og dyr udglatter de kanter og knubs som medmennesker giver, en tur i det grønne afleder diverse psykiske ophobninger, blødgør fixeringer og afklarar sindet. Fuglestemmer og bølgeskvulp, vindsus i trætoppe og bølgende kornmarker synes at kommunikere noget beroligende og bekræftende, naturen taler sjælens sprog direkte og uden ord.

En sådan hverdagserfaring (eller kulturel kondensering) af naturens skønhed, fred og fylde kan naturligvis anfægtes og relativiseres på mange måder, men den synes uomgængeligt at indgå som et af motiverne i den moderne naturglæde. Og umiddelbart synes naturen tilmed at kunne tiltale sjælen på nogenlunde samme måde uanset om den pågældende sjæls krop har sat sig i TV-stolen eller på udsigtsbænken på en bakketop. Mange naturfilm synes netop at forudsætte, at alt andet lige er det slet og ret godt for publikums humør, følelser, karakter og anden indre natur at se og høre om den ydre natur.

*Natur er fred for sjælen
Natur-TV er dramatik for sjælen*

Om natur-TV er godt for „sjælen“ afhænger naturligvis meget af såvel seeren som program-typen. Generelt skulle man tro at den nævnte afslapnings-effekt kunne være fremherskende og en forholdsvis uproblematisk parallel til den sjæle-fred som kan indfinde sig under en skovvandring. TV kan have den udmærkede effekt at få en til at tænke på noget andet end det, som ellers plager en; eller man holder helt op

med at tænke eller føle noget særligt, og dette kan man kalde for adspredelse eller under-holdning.

Imidlertid kan man også anføre at mange TV-programmer, især de mere dramatisk opbyggede, udøver en form for pirring, som kan nærme sig den rene følelseterror. Den tiltagende spænding med klimaks og udtøning, som har været en del af et både dansk og internationalt udbredt dramaturgisk koncept (som har rødder hos Aristoteles såvel som i Hollywood, herhjemme via Ola Olson kendt under den svensk-danske betegnelse „Berettermodellen“), har primært været opfattet som en form for følelsesmæssig identifikation med hovedaktørens konflikter og konfliktløsning, som skulle være nødvendig for at holde tilskuerens interesse vedlige. Også naturfilm benytter i meget udstrakt grad forskellige former for indfangningsmanøvrer over for publikum. Det er pudsigt, at netop vilde og dramatiske handlingsforløb i særlig grad forventes at tæmme og fastholde publikum.

Men også mere roligt fortalte, men stærkt emotionelle programmer forventes at fastholde en del seere, idet man åbenbart kan gå ud fra, at der findes en udbredt positivt anlagt seerforventning om at komme til at le og græde eller foretage andre sjælelige udsving. TV's naturprogrammer har typisk en langt mere dramatisk opstrammet form end f. eks. en almindelig søndagstur i skoven. Det kan ske at bedstefar falder i bækken eller at hunden bider en skovfoged, men den typiske skovtur er ikke dramatiseret som et narrativt forløb (pessimistisk kan man hævde, at kommende medievante generationer måske vil frustreres ved naturens kedsommelighed og manglende editering).

Vi tiltrækkes tilsyneladende af mediets mere eller mindre strategisk tilrettelagte forsøg på at vække vores sympati og antipati, vores indlevelse og medlevelse i fiktive universer og i biologiske specialmiljøer. Der er her klart nok tale om, at en mediemæssig formgivning af naturfilms forløb mødes med et beredskab og behov på publikums-

siden for at deltage på en følelsesintensiv måde i handlingsforløb. Måske kan det udtrykkes på den foreløbige måde, at naturfilm ser vi ikke kun fordi vores sanser eller intellekt har behov for det, men fordi vores sjæleliv her kan finde sig en tiltrængt tumleplads. Mediet er sjælens massør. Det siger nok en del om vores dagligdag og kultur, at TV-programmer om en eksotisk dyreart synes at kunne udløse dagens mest intense følelsesliv.

Sjælen og følelserne kan imidlertid også involveres på andre måder eller med andre perspektiver end den uforpligtende adspredelse: stadig flere naturprogrammer synes at ville rejse spørgsmål om specifikke og almene etiske emner. En enkelt dyrefamilies skæbne bliver modelleret og almengjort som udtryk for en tiltagende miljøkrise, storpolitiske konflikter tages som udgangspunkt for beskrivelse af et områdes dyreliv, vekselvirkningen mellem civilisation og natur tematiseres indirekte og direkte og synes at fordre et engagement. Hvad der her appellerer til sjælen (forstået som følelsernes hjemsted) og hvad der appellerer til andre instanser, er ikke klart afgrænset.

Familien i naturen

Også folk, som ikke selv er specielt begejstrede for naturoplevelser og som i deres hverdagspraksis prioriterer et liv så langt borte som muligt fra land, gylle, ukrudt og uvejsomme granplantager, kan finde på at mene, at natur er godt for børn. Natur er også godt for de gamle, for de pensionerede bedsteforældre. Natur er i det hele taget, synes det, godt for familielivet: mens det kan være farligt at diskutere politik eller moral med familie og slægtninge, eller risikabelt at forsøge at tapetsere eller gå i biografen sammen, så synes en udflugt i det grønne at være en rimelig ufarlig eller ligefrem forsonende aktivitet eller samværsramme. Skoven, mosen og engen synes at være tilstrækkelig neutral - kommer man op at skændes over en plante, så er det nok ikke plantens skyld.

Og der synes til stadighed at være noget nyt at se og opleve i naturen, nye tilgangsvinkler for alle aldersgrupper og gemytter, og meget at være fælles om. Børn, forældre og bedsteforældre synes lige ivrige efter at vise hinanden ting i naturen: viber, violer og vårfluelarver.

Det kan være vanskeligt at afgøre, hvor dybt samhørigheden mellem familieliv og natur bliver opfattet: er der tale om en overfladisk form for tidsfordriv på linie med at spille kort, eller er der tale om at tilskrive natur-turen en gavnlig indflydelse på børnenes opdragelse, den ægteskabelige lykke og alderdommens velsignelser? Ikke sjældent synes også moderne mennesker at hylde en noget ubestemt og diffus, men alligevel tydelig naturromantik, en opfattelse af natur som tæt og positivt forbundet med deres personlige kærlighed, liv og frugtbarhed. Familieturen i det grønne synes ideelt set at skulle udgøre en lille idyl indrammet af storslåede perspektiver. Men det må i øvrigt bemærkes, at der nok skal være end del af os som går ud i naturen eller lukker op for naturprogrammerne netop for at slippe for familiens tyrannisering af fritiden.

Når vi finder patriarkatets reminiscenser gemt i familiefaderens krav om, at der skal være ro, mens han ser sin TV-avis, kan vi være sikre på, at han selv vil begrunde sin motivation i alment gældende kulturelle normer: han må koncentrere sig om at følge med, fordi det er vigtigt at være orienteret. 'Back stage' aner vi imidlertid helt andre - ikke ekspliciterede og ikke-acceptable begrundelser: han bruger måske TV-avisen og de gældende kulturelle normer som et skalleskjul for at unddrage sig huslige og emotionelle pligter i familien. (T. Arendt Rasmussen, op. cit. side 130).

Mange naturprogrammer på TV har inkorporeret en familiesynsvinkel i filmatiseringen af dyreliv. Dette bliver, ikke mindst påfaldende i de

programmer, som trods standardiseringstendenser på alle fronter opererer med nogle lidt fremmedartede eller usamtidige familienormer.

Foreløbig ser det ud til at udendørskategorierne må modificeres en del: hvad der er godt ved naturen for krop og sjæl kan ikke uden videre overføres til TV-situationen. Heller ikke familieaspektet er helt det samme: omend det er en populær aktivitet at se naturprogrammer sammen i familien, og en udmærket anledning til både verbal og kropslig kontakt, så bliver naturprogrammerne også ofte brugt som børnepassere. Og det kan være nødvendigt og hensigtsmæssigt og udmærket, men er dog ikke en familieaktivitet som sådan. Via TV kommer børn på udflugter til mærkelige egne og overværer besynderlige optrin i insekternes og dyrenes liv, og børnene ledsages her ikke altid af forældrene, men derimod ofte af en programvært eller speakerstemme. Et naturprogram er jo en slags arrangeret „tur“, men det er ikke altid lige tydeligt, hvem eller hvad det er, som tager børnene med. Og det er en klar begrænsning, at børnene ikke altid får svar på deres spørgsmål til programmet fra programmet. Denne mediegivne begrænsning er så meget desto tydeligere i de børneprogrammer, som forsøger sig med en meget direkte hevendelsesform „Nu skal du bare se... og nu spørger du jo nok...“.

Mange naturprogrammer lægger i øvrigt særlig stor vægt på familierelationer i naturen. Livet i dyrefamilien synes at være en sikker naturfilmsformel, som anvendes både i børneprogrammer, voksenprogrammer og familieprogrammer. Utvivlsomt benyttes iagttagelsen af dyrenes liv og familieliv til en refleksion over eget liv - tilskuerne gør det og naturfilmsproducenterne gør det. I menneskers interesse for dyr i det hele taget er dette et konstitutivt motiv, som ikke lader sig skille skarpt fra andre interesser (kæledyr, husdyr, jagtbytte osv.). Men sammenligningen mellem ræveungen og lille Ronny er naturligvis noget ulden og usikker - og ikke mindst på dette felt kan naturfilm komme til at træde

dybt i et hængedynd af historiske, kønsbestemte og kulturbestemte fordomme.

*Natur er godt for familiens sammenhold
Natur-TV gør familiens kreds til en halvcirkel*

Det kan i denne sammenhæng være værd at gentage, at der synes at være størst publikumsinteresse for dyrefilm som har store, pelsede og lidt farlige dyr som hovedpersoner. Insekter, krybdyr, småfugle i flok og almindelige fisk står ikke højt i kurs - en vurdering som naturfilmsproducenter og TV's filmindkøbere klart har forstået - hvorved mekanismen hurtigt kan blive selvforstærkende. En film om gråspurve synes at kræve en ekstraordinær indsats og et talentfuldt design for at kunne „sælges“.

Natur- og dyreprogrammer for børn er klart nok af lige så svingende kvalitet som andre programmer, men for en lidt bredere kulturel analyse er det interessant, at vi synes at forudsætte en særlig samhörighed mellem børn og natur, og især mellem børn og dyr. Det kan være svært at afgøre, hvor meget TV's børne-dyre programmer er med til at skabe eller videreudvikle dette træk, ligesom det for forældrene kan være svært at vide, om deres børn henrykkes og fascineres ved synet og lyden af fårene på marken, fordi forældrene selv har bræget og præget bestemte oplevelsesformer. Måske det forsigtigste man kan sige i denne sammenhæng er, at nogle dyr - vel især husdyr - synes at have en særlig interesse for og tillid til små børn. Men det skyldes muligvis at dyr - og især husdyr - har erfaring for at de voksne ikke altid er til at stole på.

Samfundets natur

Kontorlandskaberne og de repræsentative bygningsrum prydes af fri natur i miniformat: blomsterkummer, stuebirke og indendørspalmer. Bliver man indlagt på hospitalet får man blomster, som kan minde en om livet udenfor. Får man ferie tager man i fjeldet eller ud i det blå, som i dag i stigende grad er det grønne. På hverdage arbejder man inde, men på helligdage tager man ud i skoven. Er frokostpausen lang nok går man en tur i anlæget eller parken, som netop er anlagt for at være en kontrast til byen, fabrikken og det alt for anlagte. Og skulle der ikke være tid til andet end en hurtig tår kaffe, så kan man dog måske glæde sig over en lille blomst, som er malet på porcelænskoppen.

Natur bliver således ofte forstået som en kontrast til arbejdslivet - selv der hvor arbejdet tydeligt er en bearbejdning af natur (også landmænd kan tage på natur-ferie). Natur bliver et område for reproduktion af arbejdskraft eller - som det hedder lidt mere ubestemt - et rekreativt område. Som allerede nævnt restitueres sjæl og krop ifølge almindelig opfattelse netop så godt i naturen, og det er ikke ualmindeligt at gå et skridt videre og betragte natur som målet for en frihedstrang eller escapisme skabt af samfundslivets, arbejdets og kulturens normer og rytmer. Også frihed fra den krævende og larmende familie kan være den ensomme strandstenssamlers motiv. Med tydelige overtoner taler vi om den „frie“ natur, som vi går „ud“ i - også når vi går ind i en skov.

Sandsynligvis må vi anerkende begge forklaringer - naturens karakter og samfundets forarmning - *samtidig*, måske endda sådan, at de gensidigt forstærker hinanden: Naturens æstetik frigør, udfrier og helbreder det, som er undertrykt og uindfriet i hverdagslivet, ligesom de behov, der gradvis akkumuleres i dagliglivet, netop gør, at vi opfatter naturen og bestemte træk deri som særlig æstetiske og

attråværdige. (Jens Tonboe, Kystturisme som samfundets spejl, *Arbejdsrapir* 44, Humanistisk Forskningscenter 1994, side 20-21)

Samtidig er det blevet et næsten selvfølgeligt paradoks, at den voksende strøm af frihedssøgende naturgæster må underlægges stadig flere ordensregler samtidig med at de attraktive naturområder kræver stadig mere teknisk tilrettelæggelse og beskyttelse. Snart vil måske P-pladserne blive større end vildmoserne og souvenir-kioskerne højere end klitterne. Men ikke mindst i de mange mere eller mindre vellykkede og paradoksale bestræbelser på at bevare, frede og genoprette naturområder kan man erkende opfattelsen på spil, at natur må være en værdifuld frihedskontrast til det socialt og teknisk beslaglagte. Og endnu et paradoks er det, hvis oprettelsen af særlige naturområder kan gå hen og kræve udgifter på størrelse med bysanering.

Natur som et område for frihed, den frie udfoldelse, bliver også på en anden paradoksal måde synlig ved sin henvisning til det samfundsmæssigt regulerede: salget af særligt tøj og udstyr til friluftsb brug har i mange år haft et forbløffende omfang, og det „rigtige“ friluftstøj - som netop skulle sigte på funktionalitet og tvangløshed langt fra modens og arbejdspladsens regramenter - besættes som frihedssymbol med fetichistisk energi.

Natur er frihed i fantasien

Natur-TV er socialt surrogat

Naturprogrammer er ofte anlagt som familieprogrammer, og kan utvivlsomt fungere som afsæt for fælles oplevelser og samtaler mellem voksne og børn - ganske som billedbøger. Også de voksne kan benytte fjernsynet som fælles aktivitet og samtaleemne - dette er ganske ordinært og ikke på alle måder forskelligt fra at gå en tur i parken. Men

der er to former for social aktivitet, som sjældent kan overføres fra skovturens til dagligstuen verden: den romantiske skovtur og gruppeudflugten. Naturen fjernt fra civilisationens og normernes snærende bånd synes velegnet som baggrundsscene for den store forelskelse eller den lille flirt. Og denne naturudnyttelse er tydelig i fiktionsfilm, men synes til gengæld ikke at have en parallel i de deciderede naturprogrammer. Det skal ikke udelukkes, at nogen finder det forførende at se haveprogrammer hånd i hånd - men jeg vil ikke tro det er den mest benyttede eller hensigtsmæssige romantiske strategi.

Ligeledes synes naturprogrammerne ikke at være velegnede som anledning til at lære nye mennesker at kende eller til at dyrke et gruppesammenhold: dér synes for eksempel sportsprogrammer langt mere „sociale“ - de bliver ofte set af mange sammen og dette at være mange (og ivrige) om seeroplevelsen kan være en væsentlig del af sportsprogrammernes appel. Denne genreforskel bliver tydelig, hvis man prøver at forestille sig at man kommer ind på et livligt værtshus, hvor lokale og udlændinge gestikulerer, skåler og hepper foranlediget af et program om dyrkning af rhododendron.

Både naturdyrkelse og TV-dyrkelse kan altså være en familieaktivitet og en alene-aktivitet, og det kan være en essentielt social aktivitet eller en meget ensom aktivitet, men der er ikke en direkte parallelitet. Naturprogrammerne har i høj grad funktioner i retning at at opfylde sociale eller selskabelige behov - men det selskabelige liv udfoldes ikke altid i TV-stuen, snarere i TV-studiet. Mange TV-programmer, også med natur som tema, har som quiz- og talkshows og i kraft af „kendte“ værter eller hovedpersoner karakter af samhørigheds-surrogat og snobberi. En særlig subgenre synes at udvikle sig inden for naturfilm i den ivrige jagt på at fremvise kendte og kongelige som gør et eller andet rosværdigt og ideelt med natur. Mange naturprogrammer smager af social snagen og synes derfor at være på vej over i relativt

modsatte genrer. I danske programmer kommer fortælleren ofte så meget til syne og til orde, at der snarere bliver tale om et portrætprogram af samme programvært igen og igen, end om et egentligt naturprogram. Naturen som kulisse for personagens iscenesættelse.

Hvis naturvandring opfattes som - blandt meget andet - en mulig form for escapisme, hvor man kommer ud i det fri og fri af samfund, institutioner, pligter og normer, så synes natur-TV ikke at kunne give det samme i det ydre. Man kommer ikke helt væk via TV, men forbliver i TV-stuen. Imidlertid kan der være tale om en indre escapisme: man kan blive så opslugt af et program, at man bliver helt væk. Man kan blive væk for familien, komme væk fra opvasken, arbejdet, sig selv. Der er naturligvis mange grader af „opslugthed“: man kan være som tryllebundet eller blot sporadisk interesseret indtil noget andet og bedre skulle dukke op.

TV-kiggeren kan have ganske komplicerede og modsætningsfyldte motiver til at sidde foran skærmen. Det er naivt og urealistisk at gå ud fra at seeren sætter sig til rette motiveret af et ligefremt videbegær eller af et ureflekteret ønske om underholdning. Mange ser for eksempel TV med en blanding af håbløs fantastisk forventning og faktisk frustration over udbyttet, parret igen med en dårlig samvittighed over alt det andet, som man så ikke når. TV er for nogle en dårlig vane, som man elsker at hade. Eller TV er en trøst i en ensomhed, som man ikke vil vedgå sig.

De mange forskellige receptionsformer søges så naturligvis imødegået af vidt forskellige programtyper, men bredden og forskelligheden i seergrundlaget gør det umuligt for TV at fungere som en målrettet form for kommunikation. Også mediets envejskarakter umuliggør en egentlig personlig kvalificering af kommunikationen - TV-værten kan ikke modificere programmet alt efter hver enkelt seers reaktion. Men omvendt udfoldes store anstrengelser for at få TV til at synes som et meget personligt medie: TV-værten taler direkte til kameraet, og i vidt forskel-

lige sammenhænge benyttes et studiepublikum, som skal fungere som en slags repræsentant for seerne og hjælpe værten til at virke nærværende.

Også naturprogrammer søges på mange måder gjort til sådanne pseudo-personlige henvendelser, ligesom der benyttes mange forskellige dramaturgiske teknikker for at holde seeren fangen. Men ellers synes det generelt forudsat, at natur er nogenlunde interessant for et bredt publikum - og at natur i hvert fald godt kan fremstilles på en nogenlunde harmløs måde, som ikke støder alt for mange seere bort. Karakteristisk nok anvendes naturbilleder ofte som godnatbilleder eller som slut-billeder på en nyhedsudsendelse (og f.eks. efter vejrudsigten): man formodes via naturbilledernes beroligende indflydelse at blive forsonet med udsendelsernes og verdens dramatiske forløb. Også mange spillefilm benytter natur som forsoner og slut-akkord. En sådan idylliserende eller naturaliserende brug af natur peger tilbage på organiseringen af det sociale som overspændt og klaustrofobisk.

Til et sådant behov for at komme væk svarer de uproblematiserende naturprogrammer naturligvis bedst. Gerne fra fjerne egne med eksotiske dyr, men udflugter i lokal natur kan tjene samme formål; hovedsagen er at programmerne forstår at balancere mellem det uinteressante og det problematiske: der skal være tilstrækkelig tiltrækningskraft og fremdrift i programmet til at holde tilskueren „fånet“, men der må ikke være så tydelige appeller til tilskueren om anstrengende overvejelser, forpligtelser og handling, at det ved en slags Verfremdungs-effekt kaster tilskueren tilbage - lige så afmægtig - til den verden, som man gerne ville flygte fra.

Natur-viden

Videnskab og teknologisk udvikling tænkes ofte sammen som dele af en samfundsmæssig eller civilisatorisk fremskridtsproces - og natur

medtænkes som det grundlag videnskaben skal studere og hvis hemmeligheder og fixe kombinationsmuligheder den menneskelige teknik skal kopiere og abstrahere, kontrollere og nyttiggøre. Viden om natur har længe været betragtet som så nyttig, at naturindsigten ofte nok er blevet ophøjet til at være et gode i sig selv. Man føler agtelse for den, som kan sætte de rigtige navne på planter og insekter på søndagsturen, og finder det værdifuldt at kende forklaringer på ellers upåagtede processer i skovbunden.

Trangen til at beherske og systematisere kan genkendes i den næsten magiske interesse for at benævne, som synes at gribe søndagsbotanikeren, men den samme hektiske søgen i medbragte opslagsværker kan også tolkes som en trang til at ville genkende, personliggøre og beskytte den omverden, som man ikke bare færdes i, men måske føler sig som en del af. Studiet af natur, hvadenten det sker på skoleudflugten eller i laboratoriet, kan opfattes som led i både en underlæggelse af natur under teknik og menneskelige formål og som en frisættelse af natur og sikring af et bæredygtigt stofskifte.

For et teoretisk perspektiv kan der synes at være en afgrundsdyb konflikt såvel som en socialhistorisk betingethed mellem den videnskabsmæssige naturbeherskelse og den æstetiske naturnydelse, men i den enkelte forsker og naturelsker kan sådanne motiver sameksistere på fredeligste vis. Viden eller erkendelse er så at sige ikke et stof som svæver omkring i fri form uden bindinger, men er altid koblet til interesser af forskellig art. Den æstetiske nydelse, som duften og synet af en viol kan udløse, bliver ikke nødvendigvis mindre af at man kender blomstens latinske navn eller de kemiske komponenter i dens duft, ligesom man uden skade for oplevelsen kan erindre sig gamle verselinier om violer. Om andre i situationen vil værdsætte den slags uddybninger er imidlertid langt fra sikkert.

En del mennesker synes at foretrække at opleve eller nyde natur uden at dette æstetiske pusterum ledsages med for mange direkte kommentarer, forklaringer eller fremmede associationer. Konflikten mellem det æstetiske og det videnskæssige - og for så vidt også det praktiske - forhold til natur er således ofte nok tilstede, omend den ikke synes uovervindelig i den enkeltes erfaring. Noget andet synes at gælde, når de forskellige natursyn er udmøntet i lokale modsætninger mellem forskellige interessegrupper: kanosejlere, lystfiskere, biologer og lodsejere kan (ville) se meget forskelligt på den samme å.

Forskellige vurderinger kan anlægges af, hvad der er fremskridt og hvad der er relevant viden, men generelt betragtes viden om natur som en forudsætning for en positiv udvikling af teknologi og samfundsliv. En gang var udnyttelsen af kul et teknologisk fremskridt, i dag sætter mange deres lid til solceller eller andre „miljøvenlige“ tekniske løsninger. Også den aktuelle interesse for miljøbeskyttelse, økologi, naturgenopretning og hverdagens affaldssortering under køkkenvasken forudsætter viden. Viden om natur synes nyttig, og det er muligt at betragte naturundervisning via TV som folkeoplysning, der er nyttig - selv inden for en forholdsvis snæver traditionel økonomisk forståelsesramme.

*Natur er grundlag for viden og fremskridt
Natur-TV formidler sig selv mere end natur*

Ikke sjældent kan man høre, at nogen gerne vil se et bestemt program i TV fordi emnet er noget den pågældende gerne vil „vide noget om“. Dette gælder også for naturprogrammer. Omend et bredt forstået underholdningsaspekt ofte er fremtrædende, så fungerer ønsket om „viden om natur“ som en væsentlig bevidst og udtalt begrundelse, som også producentsiden lægger op til eller direkte formulerer. Også

foramtale af programmer eller efterfølgende anmeldelser opererer ofte med „viden“ som et overordnet mål - omtrent som svarende til den almindelige grovopdeling af programmer i fakta og fiktion. Ud fra det forudgående skulle det imidlertid være klart, at der er meget andet end fakta i naturprogrammerne. For eksempel er en opdigtet dramatisk handling ikke usædvanlig. Og det må igen understreges, at man kan se TV og herunder også natur-TV af mange forskellige, sammenvævede årsager. Motiverne kan være uklare og forskudte, og vores egne redegørelser for vores TV-vaner kan være ganske ude af takt med vores faktiske adfærd (det er mærkværdigt, men almindeligt at give udtryk for, at man desværre selv ser mere TV end man egentlig har lyst til).

Det er således ikke så vanskeligt at overføre interessen for viden om natur fra udendørs-aktiviteterne til TV-stuen. Faktisk synes TV at rumme nogle muligheder for virkelig at imødekomme et sådant behov for viden om natur. Man kan komme alle mulige steder hen lokalt og globalt, kamera og mikrofon kan gå tæt på eller benytte forskellig former for oplysende hjælpemidler (lyssætning, filtre, lyd-forstærkning, lyd-filtrering, slow-motion osv.). Naturfilmsfotograferne kan man lade gøre det grove arbejde med at vente og våge på alle tider af døgnet og året. Dertil kommer at udsendelserne kan knytte forskellige eksperter i naturviden til sig. Natur-TV synes på denne måde at kunne være en meget stærk formidler af viden om natur. Denne umiddelbare opfattelse skal imidlertid kvalificeres en smule.

For det første kan man naturligvis sætte spørgsmålstejn ved hvor korrekt eller relevant de enkelte programmers vidensformidling egentlig er. Det afgørende her er ikke om der er mindre faktuelle fejl i enkelte programmer - af typen hvor mange dage en ugle er om at udruge sine æg - men det drejer sig om at den formidlede viden kan være af vidt forskellig type: Er det viden om artsnavne eller om fødekæder det drejer

sig om? Er det viden om det enkelte næsehorn „Brutalis“ eller om fredningspolitik i Centralafrika? Er det oplysninger om vortesvinets adfærd vi får, eller er det først og fremmest ureflekterede amerikanske mellemklasse familienormer? At forestille sig viden som nogle rene varer som et naturprogram kan formidle uden indpakning er at overse videnskategoriens sociokomplekse karakter.

For det andet vil en nærmere analyse af nogle af de naturprogrammer, som vi umiddelbart vil kategorisere som oplysende eller vidensformidlende, kunne godtgøre, at de overvejende bygger på en form for pædagogik, som både er meget snæver og meget fattig. TV har som medie det generelle problem, at det er meget lidt interaktivt. Man kan stort set kun slukke eller skifte kanal eller regulere lidt på lyd-billed-gengivelsen. Derudover kan man ringe eller skrive ind til nogle programmer, men det er meget lidt brugt (i hvert fald at svare) i forbindelse med naturprogrammer og i øvrigt en meget spinkel mulighed.

Samtidig med at mediet altså rummer ringe læringsunderstøttende responsmuligheder sammenlignet med almindelige undervisnings- og formidlingssammenhænge, så synes programdesignet også at være styret af en massemedieforståelse, som betragter det som sin fornemste opgave at sigte så bredt på alle seere, at ingen seere rigtig føler sig ramt. TV har en tendens til ikke at ville tale til bestemte målgrupper eller til folk med særlige eller blot nogenlunde forudsætninger eller kvikke hoveder. Resultatet bliver let en tam nedladdenhed, som ikke fremmer engagement eller videnshunger.

TV har altså svært ved at indgå i den dialogiske og interaktive udveksling, som normalt betragtes som fremmende for vidensudvikling og faglig formidling. Mange naturprogrammer minder om skoleudflugter, hvor en mere eller mindre underholdende lærer docerer naturiagttagelser med tilhørende moraler. Det er velment, men tvivlsom pædagogik, og uanset sådanne programmets popularitet og høje seertal, så er den

fejrede gentagelse af denne skolemester-, og hyggeonkels-facon næppe ensbetydende med at den danske befolkning er blevet væsentlig klogere på natur. Dertil fylder fortælleren for meget og naturbuds-kabet for lidt til at man hører det. Det er således også tankevækkende, at der sjældent sendes programmer, som lader det være op til seeren at søge og formulere viden om det, som man ser og hører.

Sammenligner man med amatørornitologen, svampesamleren eller en anden naturelsker, som finder fornøjelse i selv at opsøge, iagttage og artsbestemme (måske ved hjælp af håndbøger), så bliver det klart at en af de almindeligste former for naturdyrkelse ikke rigtig har nogen parallel i TV-programmer. Her formidles meget ofte af en naturekspert eller flere i samtale, tilskueren forbliver passiv.

Forestiller man sig et naturprogram, hvor man i stedet for at følge en haveekspert eller skovrider fulgte en ikke-ekspert, som undrede sig over hvad tingene mon hed, og hvordan de hang sammen, uden at give svar, så tror jeg man kan begynde at se denne næsten helt indgroede medieskævhed: naturprogrammerne forventes at besidde en vis vidensautoritet - også selv om de kan have en afslappet stil og en hyggelig programvært. Vi er med skolelæreren på skoleudflugt og alle er glade - trods alt er det ikke eksamen. Men enkelte quiz-programmer med naturtemaer kan minde en del om gammeldags eksamensoverhøring omend det hele er tænkt som familieunderholdning - formodentlig et eksempel på en nærmest sadomasochistisk regressiv forskydning.

I en lang række programmer trænges formidlingen af viden om naturen i baggrunden i kraft af den form programmerne gives: der lægges i stedet op til at man skal se og høre programværten som person, opleve den avancerede eller direkte eller utraditionelle kamera-teknik, opleve de kendte mennesker eller interessante ekspertpersoner, opleve det nær-menneskelig drama, indlevs i en vanetænkt familie-ideologi, øko-moral eller bortdrømmes i det æstetiske og eksotiske.

Ånd i naturen

De ideologiske overtoner eller underliggende fordomme og normer kan ikke skelnes klart fra det vidensformidlende. Og det kan i vurderingen af enkelte programmer også vise sig vanskeligt at afgøre, om de afsluttende bemærkninger om at programmet forhåbentlig har været med til at gøre opmærksom på de stigende problemer for en given dyregruppe og dermed for den globale biodiversitet, nu også virkelig er en følt morale eller om det blot er en halvautomatisk tilkobling til en af tidens salgsfremmende koncepter. Men det er trods enhver sådan skepsis naturligvis stadig en mulighed for mediet, at bidrage til større viden og ansvarlighed i naturforholdet. Der er heller ikke noget i vejen for at de mere åndelige eller metafysiske behov, som man måske fornemmer opfyldt ved en tur i skovens kontemplative rum, også vil kunne imødekommes af TV-formidlet natur.

TV-mediet er et af tidens slagkraftigste politiske medier, hvilket dog ikke gør det enkelt at sige hvilken vej den politiske udvikling går. Selv ganske små indlag i TV-nyhederne om et perifert naturemne synes at kunne afstedkomme større debat, organisatoriske omvæltninger og lovinitiativer - lige så vel som større programmer om katastrofale globale miljøproblemer synes at kunne passere i ubemærkethed. Det er klart nok et i høj grad allerede politisk miljøbillede som tegnes, hver gang en TV-station kommer ind på grønne emner. Et billede af en svagt baskende olieindsølet fugl kan bruges til at understrege, hvem der er de gode og hvem de onde i en krig i mellemøsten - også selv om billedet skulle stamme fra en episode med en grundstødt olietanker ved Alaska.

Men skønt den lokale, nationale og globale offentlighed unægtelig har sine sortere sider, så er forskellige varianter af natur-TV led i en generel politisk focusering på miljøspørgsmål. Ligesom der er gode billeder i natur er der også gode billeder i naturødelæggelse. Men også

spørgsmål om økologiske madvarer eller dyreetiske skandaleforhold synes TV-egnede, og behandlingen af sådanne emner har utvivlsomt accellereret en udvikling af nye grønne normer. Miljø synes både at være noget globalt og noget meget nært, det er personligt og dog fællesmenneskeligt (hvilket også er en del af forklaringen på vejruksigternes popularitet). Her er et rigt stof, som giver mulighed for mange slags formgivning og for at spille på mange slags intentioner og motiver.

Ordet ånd kan bruges som en samlebetegnelse for endnu en gruppe diffuse motiver, som kan være på spil i den moderne naturinteresse: der kan være tale om at opsøge naturen fordi den betragtes som en slags hjemsted for eller inspiration til overvejelser og følelser af religiøs, metafysisk, eller eksistentiel karakter. Natur synes at inspirere til at tænke og føle i store perspektiver. Skoven kan opfattes som et kontemplativt rum. Det er endog muligt at se en formmæssig sammenhæng mellem antikkens tempelsøjler, kirkerummet og træstammerne i den åbne søjleskov, som danske skovgæster synes at foretrække. Men igen kan en plausibel forklaring på naturens affinitet til filosofisk og principiel tænkning også søges i, at ånden flygter fra byens og hverdagens mangel på tid, rum og format. Allerede Immanuel Kant gjorde i øvrigt opmærksom på, at vi betragter det som tegn på god smag, dannelse og moral, når en person sætter glæden ved det naturskønne højere end nydelsen af kunst.

Afgrænsningen fra andre motiver er naturligvis heller ikke her skarp, det er for denne sammenhæng ikke vigtigt at kunne sige præcis hvilken grad af hvilke motiver nogen har, eller om en bestemt form for adfærd eller interaktion med natur skal tolkes som udtryk for et fysisk eller psykisk eller åndeligt eller et samfundsmæssigt behov. Men det kan være værd at pege på at natur i dag (igen) på mange måder har fået åndelige overtoner. Ikke kun således at man kan se skovgæsten om

søndagen som en slags kirkegænger eller se ligheder mellem natur-fanatikere og religiøse fanatikere, men også ved at pege på nogle forholdsvis almene ændringer i sprogbrug og forestillinger, hvor natur nu ofte synes at optræde som en slags grundlag og sidste-forklaring: „Naturgrundlaget“ synes at være mere end den konkrete grusbunke vi står på. Hvis noget er til skade for det naturlige miljø og således ikke bæredygtigt, så er det noget nær et absolut onde, som truer verden, harmonien og fornuften på en gang.

*Natur er ånd i udfoldet form
Natur-TV er ånd pakket sammen i en kasse*

Blandt de mange motiver der kan være til at se natur-TV er den moderne natur-religiøsitet også en mulighed. Ganske vist hører naturprogrammer ikke til det mest kultisk dyrkede - fodbold-transmissioner synes her at gå hjem med prisen som den eneste hellige rite af så overnaturlig karakter, at den endog kan forflytte TV-nyhederne fra deres hverdagslige plads - men tidens ånd er til natur, til det grønne, det økologiske og det bæredygtige. Det kan være vanskeligt både for programmer og for analyse at balancere midt mellem det salvesfulde og det sarkastiske, men et af tidens mest gennemgående kulturelle træk synes at være det, som man efter behag kan benævne rablende naturfetichisme eller stigende økologisk ansvarlighed. Men dette ses ofte igen koblet med en næsten hoverende afmagts-demonstration: en almindelig indirekte journalistisk pointe synes at være, at miljøproblemerne og de naturetiske problemer er så store og så komplekse, at vi gør bedst i blot på masochistisk vis at nyde vor egen utilstrækkelighed. Den rationelle naturbeherskelse slår på bedste dialektiske vis om i en afspaltet æstetisering, som ikke forstår sin egen

fastlåste fascination. De moraliserende ansatser kortslutter hyppigt sig selv i paradokser og lader kaos være samfundets og naturens orden. Men alene at tematisere natur og etik synes en dyd - symptom, måske, for en dybt umoralsk og unaturlig tilstand.

Hvadenten man finder det rigt eller fattigt, så er noget med „natur“ i dag en del af hverdagens livsmening for mange mennesker. Vi er natur, men dog langt fra naturen, jo mere naturen bliver beslaglagt, jo mere får vi hjemve efter den. Natur synes på en gang at være noget håndfast materielt og sansenært og samtidig at åbne for åndelige dimensioner. Naturens fortælling synes at være den eneste store historie som det kompost-moderne menneske kan fortælle sig selv.

Del II: TV som oplevelsesform - en ideskitse

At se TV er blevet en så selvfølgelig del af vores kultur, at det kan være vanskeligt at få øje på, hvordan og hvorfor vi ser TV - med mindre det vante blik forrykkes en smule. I første del af dette arbejdsrapport har jeg forsøgt at sammenligne det at se på naturprogrammer med det at se på naturen direkte. Trods ligheder bliver det ved en sådan sammenligning hurtigt klart, at hvad der kan gælde for udendørs-naturens glade vandringsmand, ikke uden videre kan overføres til den glade TV-kigger. Og TV-kiggeren kan i øvrigt heller ikke forstås som blot en bleg indendørs efterligner af den rigtige udendørs naturelsker.

TV mimer til en vis grad udendørsoplevelserne, men det er ikke det eneste TV gør. TV tilføjer også nogle helt nye og selvstændige oplevelseskvaliteter. Dette gælder både generelt for mediet og specifikt for naturprogram-genren. Og i øvrigt må det understreges, at der findes mange skæve måde at se og lytte og opleve på - så mange, at det måske snarere er forestillingen om en normal, rigtig eller idealtypisk receptionssituation, som er skæv. Et gennemgående træk i nyere

receptionsforskning og medieetnologi er netop påvisningen af, hvor differentieret TV bliver brugt: der åbner sig her en arts mangfoldighed og frodighed, som ellers har været skjult for den mere kvantitativt orienterede seerforskning, som blot har kunnet tælle, hvor mange der har åbnet for hvad i hvor lang tid.

TV er hvad receptionssituationen angår meget forskellig fra biografen. I TV-stuen kan der almindeligvis foregå meget andet, som ikke er typisk for biografsituationen. Biografsituationene er forholdsvis intensive, mens TV-situationen kan kaldes ekstensiv eller sekundær indtil det distraherende. Receptionssituationerne varierer naturligvis fra hjem til hjem (og nogle fjernsynsapparater står slet ikke i hjem), og for en nærmere analyse af en enkelt naturfilm eller af naturfilmsgenren som helhed kan det synes at være et problem, at naturfilm langt fra altid ses som et helt værk fra ende til anden. Mange seere kommer tilfældigt ind, zapper rundt på kanalrundfarter fra tid til anden, går ind og ud af stuen, snakker eller sover i perioder og så videre. Men når kritikerne eller kulturforskeren giver sig til at indholdsanalysere et program, så foregår det som regel ud fra ganske andre og ofte metodiske holdninger, som så igen har sine særheder.

Men det er ikke kun de ydre omstændigheder i receptionssituationen, som gør TV-forbrug til noget andet end det direkte naturforbrug. Der er en afgørende forskel i oplevelsesformen, som grunder sig i de to former for nærvær: TV's lyd-billed nærvær og naturens (f.eks. bøgeskovens) total-sanselige nærvær. Det sidste er en mere overvældende, men samtidig mere ubestemt oplevelse: naturen tiltaler os på mange måder, men den siger ikke noget bestemt - slet ikke i sætninger. Den ligger åben for allehånde former for sansning, interaktion, leg, bearbejdning og iagttagelse.

Naturprogrammer derimod synes at kompensere for indskrænkningen til de to passive sansemodtagelser via højttalerlyd og et lille billed-

felt ved omvendt at intensivere budskab og intentioner. Mediet forsøger så at sige at vende sit svage nærvær til en styrke: de begrænsede nærværs- og samværs muligheder kompenseres ved en opstramning af intentioner og virkemidler: vi ser ikke bare natur, men naturbillederne klippes til en historie, naturlydene tilføjes en speak, som forklarer noget, en bestemt stemning søges formidlet eller underbygget med musik, osv. På en rigtig skovtur ville man undre sig over, hvor orkestret dog befandt sig henne - på naturfilm lægger man sjældent mærke til at musikken spiller med. På skovturen kan man snige sig tæt på en spætte eller skræmme den bort, via TV kan man ikke på samme måde gribe ind i sceneriet. TV-apparatets lyd forbliver trods alle tekniske kvalitetsforbedringer og stereo og surround-effekter en stereotyp lyd fra højttalere: går man tæt på den ene højttaler forandres lyden, men ikke fordi spætten bliver skræmt og flyver bort. TV-historien springer rundt i rum og tid uanset om man selv sidder stille eller går ud af stuen. Sådanne grundlæggende forskelle kan siges at være fænomenologisk givne, de konstituerer forskellige oplevelsesfelter, som regel ubemærket for andre end babyer og familiehunden, som så i øvrigt snart vænner sig til det noget besynderlige (eller unaturlige!) møbel.

Vi er i den grad vant til at forstå TV og film-forløb, at de almindeligst anvendte formmæssige fortælle- og betydningstræk (kamera-bevægelser og klip) sjældent springer i øjnene; faktisk er det kun de dårligt anvendte, de umotiverede eller teknisk klodset udførte „virkemidler“ som bliver påfaldende. Vi forstår umiddelbart et klip fra et oversigtsbillede til et nærbillede (men stødes hvis belysningen er skiftet), også selv om vi sidder ganske stille på samme sted og altså ikke selv udfører den bevægelse i rummet, som skulle til for at komme nærmere genstanden. Vi forstår at en panorering næsten svarer til at vi selv drejede hovedet, men først den klodsede eller fejlplacerede kameragang påkalder sig opmærksomhed som medium. Klip og for-

skellige kamerabevægelser kan opfattes som filmiske virkemidler, der får betydningsbærende karakter netop fordi der her er en mimetisk relation mellem tilskuerforståelsen og fortællingens form. Sådanne filmiske virkemidler betyder noget, de er intentionelle former, men de er det ikke ved at ligne eller afbilde genstande i verden, snarere ved at kondensere mulige menneskelige handlinger.

TV eller film omtales ofte - som nævnt meget snæversynet og misvisende - som en slags efterligning af virkeligheden eller naturen, men det må understreges, at hvis der overhovedet skal tales om efterligning her, så leverer mediet på den ene side kun en svag efterligning af visse sanse-aspekter, samtidig med at det på den anden side bevirker en kraftig intensivering af nogle formmæssige træk, dvs. af hele dimensionen af intentioner, tegn og narrativitet.

Nærværets fylde afløses af mediefortællingens form

Lyd og billede er ikke så meget et udsnit af naturen som en del af et program, en mediehandling, hvor nogen gør noget med os med det de sender til os. TV „viser“ natur siger man, men TV gør meget andet i kraft af den måde, der vises på. Det hører til TV's natur at have et svagt nærvær, men en stærk intentionalitet. Omtrent som en bod i den fjerneste ende af markedspladsen: herfra må der virkelig råbes og skiltes, hvis man vil have kunderne i tale. Eller udtrykt lidt mere grundigt men også klodset: I naturen er vi - typisk når vi er på skovtur eller på havearbejde - nært tilstede som oplevende aktive subjekter; i TV's univers er vi fjernere, mere passive subjekter for andres tilrettelæggelser. Naturens verden kan kun indirekte (ja nærmest billedligt talt!) opleves som et budskab, en kommunikativ handling, hvorimod TV's naturprogrammer klart er menneskeligt og teknisk, organisatorisk og kulturelt formede produkter.

Ligesom vi som TV-publikum kan se for at blive klogere, for at fordrive tiden, for at forundres eller for at have noget at snakke om, således kan TV vise f. eks. natur for at belære eller underholde, for at opretholde sponsorkontrakter, for at skabe debat eller for at profilere medarbejdere. Mulighederne er mange og at „vise“ noget på TV er ikke bare at afspejle en verden udenfor. Uanset hvor mange kanaler der sender samtidig og direkte, så vil de aldrig kunne vise hele verden eller virkeligheder: en en-til-en afspejling er umulig både rent teknisk og rent logisk (afspejlingerne skulle så igen afspejles osv i uendelig regres). Hvad der vises er kun et udvalg og visningen selv er ikke en ubestemt præsentation heraf, en viljesløs afspejling. TV kommunikerer, det vil og gør og siger os noget, TV handler, det nøjes ikke med at vise: medieteoretisk er afspejlingsmetaforen en fejltagelse så fatal som at tro, at den gangster man møder en mørk nat på havnekajen nok trækker sin revolver blot for at vise den frem.

Derfor er det både ufuldstændigt og misvisende at tænke relationen kun den ene vej - som om det altid blot er den oprindelige naturoplevelse, der nu har fået sig en mediebetings afglans. For natur-TV's mest afgørende funktion er næppe den at efterligne eller afbilde natur i en lidt svagere eller forkortet udgave. Mediet og det enkelte program gør noget: psykologisk, socialt, kulturelt og så videre - og dermed er det igen med til at ompræge vores opfattelse af natur.

Vores begreb - eller rettere - vores mange forskellige begreber om natur er ikke hentet ud af den blå luft eller den grønne skov. Vores opfattelse af natur, vores holdning til natur, måden vi formulerer os på når vi snakker om natur, måden vi agerer på i og over for natur, er så at sige ikke naturgroet, men gennemformidlet, og det vil blandt andet sige kulturelt betinget, historisk afhængig, medieformidlet, og i større eller mindre grad også kønsbestemt, aldersspecifik og socialt og geografisk differentieret. Vores naturrelationer er gennemformidlede

lige såvel som „naturen selv“ er en abstraktion, hvis oprindelighed og uberørthed mest af alt er et fantasifuldt flugt- og grænsebegreb. Naturen omkring os og i os, såvel som vores forestillinger og begreber om natur, er noget som udvikler sig. I en tid hvor man taler meget om at frede natur, om at bevare og genoprette natur kan det være vigtigt at påvise, i hvor høj grad det gælder, at *natur er noget vi producerer* - praktisk såvel som begrebsligt - og at denne produktion også er medieformidlet.

Om at kategorisere natur-TV

En af måderne vi producerer nye naturbegreber og ny natur på er gennem medierne. At dømme ud fra tidsforbruget foran TV-skærmene er dette en stadig mere væsentlig faktor - man kunne fristes til at kalde det en socialiseringsfaktor eller en naturaliseringsfaktor. Og det er værd at se på, hvordan det som sendes kategoriseres, ordnes og præsenteres for at undersøge, hvad det eventuelt viser om dagens naturrelationer og sociale relationer.

Til daglig er der ikke de store problemer i at finde ud af, om noget skal kaldes et naturprogram, af den simple grund at det ikke gør nogen synderlig forskel. Men blot man sætter sig selv en så simpel opgave, som jeg gjorde, nemlig at udvælge og optage alle naturprogrammer som sendes i en bestemt måned på to TV-kanaler, så viser de principielle problemer sig rent praktisk i en række tvivlsspørgsmål: visse programmer ligger på kanten til noget andet, og selv om man ret hurtigt kan fornemme, hvilke konkrete programmer man gerne vil have med i genren og hvilke ikke, så synes det ikke så lige til at udhæve eller efterrationalisere sig til principperne.

I mit konkrete materiale (programmerne i maj måned 1994 fra DR-TV og TV2 Danmark) var der således et program, hvor man fulgte prins Charles rundt på hans økologisk drevne gods. I et andet program fulgte

vi det svenske kongepar på bjergvandring i Buthan. Begge dele lød som noget med natur. Men efter gennemsyn ville jeg klassificere det første som et naturprogram, det sidste ikke. Grunden skulle være, at det sidste program syntes at bruge mere tid på de kongelige end på landskabet. Imidlertid var det næppe det enerådende kriterium, for også programmet med prins Charles havde den kongelige person i billedet en stor del af tiden. Men han talte dog om andet end sig selv. Helt enkelt er det altså ikke at finde skarpe kriterier for genren, specielt ikke når der synes at være en hel del af det, som vi umiddelbart vil kalde naturprogrammer, som har alt muligt andet end natur i forgrunden (for eksempel programværten eller gæster i studiet).

Der er således ikke noget overraskende i at også grænserne mellem subgenrerne er noget flydende, og at man derudover kan anlægge vidt forskellige genreinddelingskriterier: en inddeling i børneprogrammer, familieprogrammer og voksenprogrammer er således en vinkel, en anden ville være danske over for udenlandske programmer, en tredje ville være debatprogrammer contra idylprogrammer, undervisning contra underholdning, og så videre. Her synes fortolkeren at kunne vælge efter behag og efter hensigt.

På den anden side udviser det konkrete materiale (programoversigter, annoncering) også nogle inddelingskriterier som stammer fra producent- eller formidlersiden: nogle programmer er direkte markeret som børne- eller familieprogrammer, og som oftest vil alene sendetidspunktet og konteksten markere genren eller i hvert fald hvorledes programmet er tænkt ind i kanalens flow og image. Nogle programmer fremhæves i omtalen eller optakts-spots som direkte udsendelser eller som naturvidenskab eller som spændende og flotte osv. Nogle programmer henvender sig forholdsvis tydeligt til haveejere, men egentlige erhvervsdifferentierede programmer er sjældne. En specifik kønsopdeling af programmerne er ikke umiddelbart påfaldende, men i selve

programmerne synes der stadig at være en vis overvægt af mandlige programværter, speakere og eksperter. Derudover impliceres i form og indhold en lang række seerforudsætninger og normer, og mange naturprogrammer har en forløbsstruktur og præsentationsmåde, som man ikke behøver at analysere ret længe på for at opdage, at det faktisk ofte handler om meget andet end natur i naturprogrammerne. Hvis man derfor vil holde fast i at en genre defineres ud fra noget i retning af tema eller indhold, så kunne et forslag til en helt ny genreinddeling af naturprogrammer jo ligefrem være, at vi delte dem ind efter hvordan de alligevel *ikke* handlede om natur: de foretællerfixerede programmer, de eksotisk-escapistiske programmer, quiz- og kæendis-programmerne, de familieideologiske programmer, effekt- og dramaprogrammer, problem- og debat-programmer.

Nogle af de almindeligste og, som det synes, mest indlysende måder at karakterisere og inddele TV-oplevelser på, er - hvis jeg må sige det sådan - alligevel meget lidt naturlige. Derfor er det nødvendigt at grave lidt mere i dette, som kan synes meget abstrakt, men som alligevel er tæt forbundet med hele vores begrebsliggørelse og oplevelsesmåde af natur på TV, nemlig genre-historie og genre-teori.

TV-genrernes natur

Mange programmer har i signaturen en markering af om det sendte hører hjemme i fiktions- eller fakta-afdelingen. Af og til virker det som meget tilfældige etiketter, men klassifikationen er både organisations- og traditionsbetinget. Det har været meget almindeligt - både blandt TV-folk og i medieforskningslitteraturen - at skelne mellem fiktions-programmer og fakta-programmer. Svarende hertil skulle så være et seerbehov eller en seer-interesse for dels underholdende, dels informative programmer. Samtidig plejer man så straks at medgive, at der kan findes blandingsformer, eventuelt kaldet faktion, som henter elementer

fra begge over-genrer og som så gerne skulle være både underholdende og informative. Yderligere kan man bøje af og optimistisk erklære, at gode fakta-programmer, så som nyhedsorienterede udsendelser, også helst skulle være underholdende, ligesom god underholdning gerne må være noget man kan blive lidt klog af (dog uden at kede sig). Men uanset sådanne opblødninger, eller måske netop på grund af den slags sammenvævninger, er det tydeligt, at der som udgangspunkt tænkes i en modstilling mellem det informative og det underholdende.

En sådan opdeling er meget uhensigtsmæssig, og den er især uheldig, når den så at sige støvsuger hele den kategoriserende fantasi og bliver opfattet som en udtømmende, nærmest naturgiven polarisering. Også når det drejer sig om naturprogrammer kan man falde for fristelsen til at ville genreplacere dem primært på en skala fra det naturvidenskabeligt oplysende til det dramatiserede og underholdende. Det utilstrækkelige heri bliver imidlertid særligt slående, synes jeg, i samme øjeblik man forsøger at overføre denne simple inddeling til de ikke-medieformidlede naturoplevelser: når du går en tur i skoven er det så for at se på fakta eller for at opleve fiktion? Går du der for at blive informeret eller for at blive underholdt? En sådan spørgehorisont er tydeligvis for snæver når det gælder naturoplevelsen, og det kaster et lys tilbage på TV-oplevelserne: mon ikke det også er for snævert blot at ville indplacere dem på en ensartet glideskala mellem det videnshungrende og det forlystelsessyge?

Også en række nyere receptionsundersøgelser tyder som nævnt på, at TV-publikum langt fra opfører sig foran TV på en så smalspektret måde som de mere primitive genreopdelinger forudsætter. TV konsumeres på en ganske anden måde end biograffilm eller musikkoncerter, hvor det er almindeligt at et værk overværes i sin helhed og som en helhed. TV har i højere grad karakter af *flow*, både på den måde at

publikum går til og fra og skifter opmærksomhedsintensitet og måske interessevinkel, og på den måde at TV-programmerne selv tenderer imod en opløsning af værkkarakteren, det vil sige programmets selvstændighed og helhed: ofte synes fastholdelsen af seeren på kanalen vigtigere end fastholdelsen af seeren på et helhedsmæssigt emne, en gennemført stil eller afsluttet handling. Det traditionelle genrebegreb er dermed i krise. Det bliver uklart hvad man skal med et skel mellem fakta og fiktion og hvad det i givet fald skulle applikeres på - på hele TV-flowet måske. Og det bliver utilstrækkeligt at spørge til seernes brug af TV som var de eneste muligheder underholdning eller information - hvad med den seerbrug som går ud på at TV blot kører som kulisse?

Formuleringen af et overordnet genreskel mellem fakta og fiktion er af forholdsvis ny dato, men relaterer sig rent videnskabsteoretisk til en almen positivisme, som igen har rødder langt tilbage i vesterlandsk metafysik: til den grundopfattelse at erkendelse er en disciplineret afspejling af verden som den virkelig er, mens resten er uforpligtende pjat, som højst kan have med lidt følelser at gøre. Faktisk er der her ikke tale om en dualisme, men snarere om en funktion af et enkelt dominerende kriterium for sandhed og erkendelse: det afgørende er den korrekte korrespondens, det vil sige afspejling eller repræsentation af virkeligheden (og virkeligheden forstås typisk som den empirisk-naturvidenskabeligt tilgængelige verden af facts). Afspejlingskriteriet sætter sig tydeligt igennem i den medieteoritiske opfattelse af at fakta-genren er „forpligtet på sandhed“, altså skal afbilde verden som den er. Fiktion bliver så defineret ved en mangel i forhold hertil (som en privativ kategorisering): fiktionen kan godt være mere eller mindre opdigtet, blot der er noget der ligner eller på indirekte måde behandler virkeligheden.

Det overses desværre i en sådan genreteoretisering, at „sandhed“ forstået som naturvidenskabeligt kontrollerbare småfacts er ret uinteressant i forhold til den slags „sandheder om livet“ som fiktionsværker

i høj grad synes forpligtet på. Den monomane trang til at reducere alle typer verbale udsagn og audiovisuelle „tekster“ til en og samme type afspejlingsfunktion synes at stikke meget dybt i vesterlandsk tænkning og dermed også i moderne medieteorier, omend der synes at være opbrud på vej. Måske det dybereliggende motiv er afspejlingsmetafysikkens indbyggede neutralisering af alle konflikter, forpligtelser og handlingsperspektiver: vi ved jo med den ikke hvad det skal betyde at noget *bør* gøres! Netop i forhold til denne så at sige metafysisk legitimerede passivitet kunne man ønske sig en medie- og genreteori, som i højere grad indoptog engagement og handling. Den sprog-handlingsteori som på det sprogfilosofiske område har gjort op med forestillingen om at sprog udelukkende bruges til at beskrive (afspejle) verden, burde forlængst have været ført igennem også på „tekster“ af filmisk karakter, men endnu er vi ikke mange som har peget på nødvendigheden af, endsige forsøgt at formulere, en egentlig billed-handlingsteori. Overvejelser over naturprogrammerne i TV kan være en af vejene her, netop fordi der så tydeligt foregår glidninger i disse programmer mellem det, som traditionelt kaldes fakta og fiktion, samtidig med at en helt tredje kategori presser sig på, nemlig det holdnings- og handlingsorienterede i programmerne.

Et af problemerne ved det traditionelle genresyn er nemlig, at en lang række programtyper, som har at gøre med problematisering og konflikt, med holdningsbearbejdning og handlingsperspektiver, med debat og eftertanke, ikke lader sig indplacere i en så simpel opdeling (også biblioteker inddeler ofte reolerne i fiktion og i faglitteratur, men dagens aviser passer ikke ind på sådanne hylder). Faktionsbegrebet har ikke løst dette problem, da faktion i høj grad har været ført i marken som en mellemform, der netop som udgangspunkt akcepterer og bygger videre på modstillingen mellem viden og underholdning, men blot tillader mere overfladiske variationer i stil og fortælleform. Fakta-fiktionskemaet

bliver i al sin dominerende plathed en direkte hemsko for udviklingen af seriøs kritik og programpolitik, fordi der i et univers af afgrænsede facts og afstumpede følelser ikke levnes plads for refleksion og engagement. Og så er genreteorien blevet etisk uantagelig.

Mediehandlingsteori: logos, ethos, pathos

En formodenlig mere givtig og mere klassisk tredeling - som i hvert fald har en betydelig længere historisk autoritet at øse af - ville være retorikkens opdeling i de tre appelformer eller hovedgenrer *logos*, *ethos* og *pathos*. Ikke mindst i betragtning af at mange naturprogrammer i dag synes at rumme etiske appeller og generelt kulturelle og debatskabende perspektiver, kunne en sådan genredeling vise sig mere frugtbar. *Logos* modtagerappel baseret på viden og på budskabets rationelle indhold, mens *pathos* er modtagerappel på grundlag af troværdighed (men *pathos* er ikke oppustet føleri). *Ethos* skal i denne sammenhæng ikke forstås i moderne snæver forstand (etik som formalisering af moral og værdier) men i klassisk bred forstand, hvor begrebet vedrører sædvane, og normativ tilværelsesforståelse. Formodentlig skal en sådan grovopdeling samtidig kobles med en differentieret udvikling af en teori for handlingstyper på det audiovisuelle område svarende til sproghandlingsteorien på det rent verbale område. Og dette skal igen sammenholdes med forskellige receptionsformer for at give et blot nogenlunde nuanceret stykke teoretisk genreværktøj.

En sådan fremtidig undersøgelse af naturprogrammernes aktuelle natur ville på denne måde måske også kunne belyse det mere genrer-elle spørgsmål om genrers historiske, konventionelle eller naturgroede væsen, omend udgangspunktet er en meget pragmatisk interesse for at kunne håndtere et omfattende stofområde.